

Lev Nikolajevič Tolstoj

Zákon násilí a zákon lásky

1908

Český překlad
s původní ruskou předmluvou

Pracovní český překlad z dodaného ruského PDF, připravený pomocí AI GPT 6 Astra. Na začátku je navíc Tolstého předmluva v ruském originále; poté následuje český překlad včetně předmluvy. Zahrnuje Tolstého vlastní předmluvu, kapitoly I–XIX a čtyři autorské přílohy. Vydavatelská předmluva a redakční dodatky jsou vynechány. Historické údaje a biblické odkazy přebírá překlad ze zdroje. Ruské vydání: Moskva, Chudožestvennaja literatura, 1956. Český překlad: 11. října 2026 pro studijní účely Střední pedagogické školy Inspira.

Jiří Štágl, ředitel školy

ПРЕДИСЛОВИЕ

Суд же состоит в том, что свет пришел в мир; но люди более возлюбили тьму, нежели свет, потому что дела их были злы. Ибо всякий, делающий злое, ненавидит свет и не идет к свету, чтобы не обличались дела его, потому что они злы; а поступающий по правде идет к свету, дабы явны были дела его, потому что они в божии соделаны.

Иоанн. III, 19—21.

Нет несчастья хуже того, когда человек начинает бояться истины, чтобы она не обличила его.

Паскаль.

Слава добрых в их совести, а не в устах людей.

Пишу я то, что пишу, только потому, что, зная то одно, что может освободить людей христианского мира от тех страшных телесных страданий и, главное, от того духовного развращения, в которых они все дальше и дальше погрязают, я, стоя на краю гроба, не могу молчать.

В наше время не может не быть ясно для всех мыслящих людей то, что жизнь людей, — не одних русских людей, но всех народов христианского мира, с своей, всё увеличивающейся нуждой бедных и роскошью богатых, с своей борьбой всех против всех, революционеров против правительств, правительств против революционеров, поработченных народностей против поработителей, борьбы государств между собою, запада с востоком, с своими всё растущими и поглощающими силы народа вооружениями, своей утонченностью и развращенностью, — что жизнь такая не может продолжаться, что жизнь христианских народов, если она не изменится, неизбежно будет становиться всё бедственнее и бедственнее.

Это ясно многим, но, к сожалению, люди часто не видят причины этого бедственного положения и еще менее видят средство избавления. Причиною этого положения признаются многие, самые разнообразные условия и предлагаются самые разнообразные средства избавления. А между тем причина одна, одно и средство избавления.

Причина бедственного положения христианских народов — отсутствие среди христианских народов общего им всем высшего понимания смысла жизни, веры и вытекающего из него руководства поведения.

Средство избавления от этого бедственного положения, и средство не фантастическое, не искусственное, а самое естественное, состоит в усвоении людьми христианского мира открытого им 19 веков тому назад высшего, соответствующего теперешнему возрасту человечества понимания жизни и вытекающего из него руководства поведения, то есть христианского учения в его истинном смысле.

Český překlad

Nebojte se těch, kdo zabíjejí tělo, ale duši zabít nemohou; bojte se spíše toho, kdo může zahubit tělo i duši.

Mt 10,28.

Překroucením křesťanství se život křesťanských národů stal horším než život pohanský.

Náprava zla, které v životě existuje, nemůže začít ničím jiným než odhalením náboženské lži a tím, že každý jednotlivý člověk v sobě ustaví náboženskou pravdu.

Utrpení nerozumného života vede k poznání, že je třeba žít rozumně.

Veškeré strasti lidstva i jednotlivých lidí nejsou zbytečné: vedou lidstvo, byť oklikou, stále k té jediné činnosti, k níž jsou lidé určeni — ke zdokonalování.

Předmluva

Soud pak spočívá v tom, že světlo přišlo na svět, ale lidé si zamilovali více tmu než světlo, protože jejich skutky byly zlé. Každý, kdo činí zlo, nenávidí světlo a nepřichází ke světlu, aby jeho skutky nebyly odhaleny, neboť jsou zlé; kdo však jedná podle pravdy, přichází ke světlu, aby se ukázalo, že jeho skutky jsou vykonány v Bohu.

Jan 3,19–21.

Není horšího neštěstí, než když se člověk začne bát pravdy, aby ho neusvědčila.

Pascal.

Sláva dobrých lidí je v jejich svědomí, nikoli v ústech druhých.

Píši to, co píši, jen proto, že znám to jediné, co může lidi křesťanského světa vysvobodit z hrozného tělesného utrpení a především z duchovní zkaženosti, do nichž se stále hlouběji propadají, a tak, stoje na pokraji hrobu, nemohu mlčet.

V naší době musí být každému myslícímu člověku jasné, že takový život, jaký lidé vedou — nejen Rusové, ale všechny národy křesťanského světa —, nemůže pokračovat: život se stále rostoucí bídou chudých a přepychem bohatých, s bojem všech proti všem, revolucionářů proti vládám a vlád proti revolucionářům, porobených národností proti porobitelům, států mezi sebou, Západu s Východem; život se stále mohutnějším zbrojením, které pohlcuje síly lidu, se svou zjemnělostí i zkažeností. Nezmění-li se život křesťanských národů, bude nevyhnutelně stále blednější.

Mnohým je to jasné, ale lidé bohužel často nevidí příčinu tohoto žalostného stavu a ještě méně cestu k vysvobození. Za jeho příčiny označují nejružnější okolnosti a navrhnou nejružnější prostředky nápravy. Příčina je však jen jedna a jediný je také prostředek vysvobození.

Příčinou žalostného stavu křesťanských národů je, že jim chybí společné vyšší pochopení smyslu života, víra a z ní vyplývající vodítko pro jednání.

Prostředek vysvobození z tohoto žalostného stavu — prostředek nikoli fantastický či umělý, nýbrž zcela přirozený — spočívá v tom, aby si lidé křesťanského světa osvojili vyšší pochopení života, které jim bylo zjeveno před devatenácti staletími a které odpovídá dnešnímu stupni vývoje lidstva, i vodítko pro jednání z něho vyplývající: totiž křesťanské učení v jeho pravém smyslu.

Kapitola I

Jednou z nejhrubších pověr je pověra učenců, že člověk může žít bez víry.

Pravé náboženství je takový vztah člověka k nekonečnému životu, který ho obklopuje, jenž spojuje jeho život s touto nekonečností a řídí jeho skutky.

Uvědomuješ-li si, že nemáš víru, věz, že jsi v nejnebezpečnějším postavení, v jakém se člověk na tomto světě může ocitnout.

Lidé mohou žít a žijí rozumným a svorným životem, jaký jim přísluší, jen tehdy, když je spojuje pochopení smyslu života: víra v totéž pojetí smyslu života, které většině z nich stejně vyhovuje, a vodítko pro jednání z tohoto pojetí vyplývající. Nastane-li však to, co nevyhnutelně nastat musí — neboť výklad smyslu života a z něho vyplývající vodítko pro jednání nejsou nikdy konečné, nýbrž se stále více vyjasňují —, totiž že přesnější a určitější pochopení smyslu života vyžaduje jiné vodítko pro jednání než dosud, zatímco život národa či národů pokračuje postaru, stává se život takových národů rozvráceným a bědným. Tato rozvrácenost a bída neustále rostou, pokud si lidé neosvojují náboženské pochopení odpovídající jejich době a z něho plynoucí vodítko pro jednání, nýbrž se nadále řídí dřívějším, již přežitým pojetím života. Místo aby si osvojili náboženské pochopení své doby, snaží se navíc uměle vymyslet takové pojetí života, které by ospravedlnilo jejich životní uspořádání, přestože už neodpovídá duchovním potřebám většiny lidí.

V dějinách se to opakovalo mnohokrát. Myslím však, že rozpor mezi způsobem života lidí a náboženským poznáním smyslu života i z něho vyplývajícím vodítkem pro jednání, za nimiž lidé zaostali, nebyl nikdy tak veliký jako dnes u křesťanských národů. Ty nepřijaly křesťanské učení, které jim bylo zjeveno, v jeho pravém významu ani vodítko pro jednání, jež z tohoto učení vyplývá, ale žily a nadále žijí dřívějším pohanským životem.

Domnívám se, že tento rozpor je v životě křesťanských národů zvlášť veliký proto, že pochopení života, které křesťanství vneslo do vědomí národů, příliš daleko předstihlo životní uspořádání těch, kdo je přijali. Vodítko pro jednání z něho vyplývající proto bylo v příliš příkrém rozporu nejen s osobními návyky lidí, ale s celým uspořádáním života pohanských národů, které přijaly křesťanské učení.

Odtud vzešla ona zarážející rozvrácenost, nemravnost, bída a nerozumnost života křesťanských národů.

Stalo se to proto, že lidé křesťanského světa přijali pod jménem křesťanství církevní učení, které se ve svých základech lišilo od pohanství jen neupřímností a umělostí. Velmi brzy mu přestali věřit, aniž je nahradili nějakým jiným. Jak se lidé křesťanského světa stále více zbavovali víry v překroucené křesťanské učení, dospěli nakonec k dnešnímu stavu: většina z nich nemá žádné vysvětlení smyslu svého života, tedy žádné náboženství, žádnou víru ani společné vodítko pro jednání. Většina lidí, pracující lid, se sice navenek drží staré církevní víry, ve skutečnosti jí však již nevěří a neřídí se jí v životě; zachovává ji jen ze zvyku, z úcty k tradici a kvůli společenské slušnosti. Menšina, takzvané vzdělané vrstvy, buď již většinou vědomě nevěří v nic a jen někteří její příslušníci z politických důvodů předstírají, že ještě věří v církevní křesťanství, anebo — a to je zcela nepatrná menšina — upřímně věří v učení neslučitelné se životem a za životem zaostávající a nejrůznějšími složitými sofismaty se snaží svou víru ospravedlnit.

V tom je hlavní a jediná příčina žalostného stavu, který křesťanské národy v naší době prožívají.

Tento žalostný stav ještě zhoršuje skutečnost, že nevíra trvá již dlouho. Ti lidé křesťanského světa, jimž stav bez víry vyhovuje — všechny vládnoucí vrstvy —, proto buď zcela nestoudně předstírají, že věří v něco, čemu nevěří a věřit nemohou, anebo, zvláště nejzkaženější z jejich učenců, přímo hlásají, že lidé naší doby vůbec nepotřebují žádný výklad smyslu života, tedy víru, ani žádné z víry vyplývající vodítko pro své skutky. Tvrdí, že jediným základním zákonem lidského života je zákon vývoje a boje o existenci, a že proto lidský život může a má být řízen pouze lidskými žádostmi a vášněmi.

Právě tato nevědomá nevíra lidu a vědomé odmítání víry takzvanými vzdělanými lidmi křesťanského světa jsou příčinou strastí lidí tohoto světa.

Kapitola II

Člověk má neodolatelné nutkání věřit, že ho nikdo nevidí, když sám nic nevidí — jako děti, které zavírají oči, aby je druzí nespatřili.

Lichtenberg.

Lidé naší doby věří, že veškerá nesmyslnost a krutost našeho života, s jeho šíleným bohatstvím několika jednotlivců a závistivou, zahořklou bídou většiny, s násilím, zbrojením a válkami, není nikomu patrná a že nám nic nebrání v takovém životě pokračovat.

Blud nepřestává být bludem jen proto, že jej sdílí většina.

Lidé křesťanského světa přijali pod jménem křesťanského učení jeho církevní zkomoleninu, která nahradila pohanství a zpočátku je svými novými formami do jisté míry uspokojovala. Časem však přestali věřit i tomuto církvi překroucenému křesťanství a nakonec zůstali bez jakéhokoli náboženského pochopení života a z něho vyplývajícího vodítka pro jednání. Bez takového pochopení smyslu života, společného všem nebo alespoň většině lidí, a bez společného vodítka pro skutky, které z něho plyne, musí být lidský život nerozumný a bědný. Čím déle proto lidé křesťanského světa takto žili, tím nerozumnější a bědnější se jejich život stával. V naší době dospěl k takovému stupni nerozumnosti a bídy, že už nemůže pokračovat v dosavadních podobách.

Většina pracujícího lidu, zbavená půdy, a tedy i možnosti užívat plodů své práce, nenávidí statkáře a kapitalisty, kteří ji drží v otroctví. Statkáři a kapitalisté vědí, co k nim pracující cítí, bojí se jich a nenávidí je a za pomoci násilí organizovaného vládou je udržují v otroctví. Postavení pracujících se soustavně a nepřetržitě zhoršuje, jejich závislost na bohatých roste; stejně soustavně a nepřetržitě se zvětšuje bohatství bohatých, jejich moc nad pracujícím lidem i jejich strach a nenávisť. Stejně neustále a bez konce roste zbrojení národů proti národům. Stále více práce otroků-dělníků se vynakládá na pozemní, vodní, podvodní a vzdušná zařízení, jejichž jediným účelem je příprava mezinárodního hromadného vraždění. K takovému vraždění docházelo, dochází a nevyhnutelně bude docházet, protože všechny křesťanské národy sdružené ve státy — nikoli jako jednotliví lidé, ale jako národy — nenávidí jeden druhý i ostatní, nekřesťanské státy a jsou každým okamžikem připraveny vrhnout se na sebe. Kromě toho neexistuje jediný velký křesťanský stát, který by na základě jakýchsi nikomu nepotřebných vlasteneckých tradic nedržel proti jejich vůli ve své moci jeden či několik menších národů, nucených podílet se na životě velkého národa, jež nenávidí: Rakousko, Prusko, Anglie, Rusko, Francie se svými podrobenými národy — Polskem, Irskem, Indií, Finskem, Kavkazem, Alžírskem a dalšími. Vedle stále rostoucí nenávisti chudých k bohatým a obdobné nenávisti velkých národů mezi sebou tak stále sílí i nenávisť utlačovaných národů k utlačovatelům. Nejhorší je, že veškerá tato nenávisť, tolik odporující lidské přirozenosti — nenávisť velkých národů mezi sebou i podrobených národů k dobytélům a naopak —, nejenže není odsuzována jako každý zlý cit člověka vůči člověku, ale naopak je vychvalována, považována za zásluhu a ctnost. Nenávisť ujařmených pracujících k bohatým a mocným se oslavuje jako láska ke svobodě, bratrství a rovnosti. Nenávisť Němců k Francouzům, Angličanů k Američanům, Rusů k Japoncům a podobně, i nenávisť opačným směrem, se pokládá za vlasteneckou ctnost. Stejně, ba ještě více se cení vlastenecká nenávisť Poláků k Rusům a Prusům i Prusů a Rusů k Polákům a Finům a naopak.

A to není všechno. Všechny tyto strasti by samy o sobě ještě nedokazovaly, že život křesťanských národů nemůže pokračovat stejným směrem. Mohly by být náhodným, dočasným jevem, kdyby tyto národy měly nějaký společný vůdčí náboženský princip. Právě ten však chybí: nic podobného společnému vůdčímu náboženskému principu mezi národy křesťanského světa není. Existuje náboženská, církevní lež, a nikoli jediná, nýbrž několik různých a vzájemně nepřátelských lží: katolická, pravoslavná, luterská a další. Existuje lež vědecká — a také v mnoha různých, vzájemně nepřátelských podobách. Existují lži politické, mezinárodní a stranické, lži umění, tradic a zvyků; je mnoho nejrozumnějších lží, ale žádné vodítko, žádné mravní vedení vycházející z náboženského názoru na svět. Lidé křesťanského světa žijí jako zvířata, řídí se jen osobními zájmy a vzájemným bojem. Od zvířat se liší pouze tím, že zvířata mají od nepaměti stejný žaludek, drápy a tesáky, kdežto lidé přecházejí stále rychleji od polních cest k železnicím, od koní k páře, od ústního kázání a písma ke knižtisku, telegrafům a telefonům, od plachetnic k oceánským parníkům, od chladných zbraní ke střelnému prachu, dělům, mauserovkám, bombám a letadlům. Život s telegrafy, telefony, elektřinou, bombami a letadly, provázený nenávistí všech proti všem, se stává stále šílenějším a bědnějším, protože jej neřídí duchovní princip spojující lidi, nýbrž zvířecí pudy, které je všechny rozdělují a k vlastnímu uspokojení využívají rozumové schopnosti.

Kapitola III

Ti, kdo si myslí, že lidi nelze vést jinak než násilím, a přehlíží jejich rozum, dělají s lidmi totéž, co se dělá s koňmi, když se oslepují, aby poslušněji chodili v kruhu.

K čemu je tedy lidem rozum, lze-li na ně působit jen násilím?

Právo silnějšího není právem, ale pouhým faktem, který může platit jako právo jen potud, pokud nenarazí na protest a odpor. Je jako chlad, tma či tíha, které musíme snášet, dokud nenajdeme vytápění, osvětlení či páku. Veškerá lidská výrobní činnost je osvobozováním z nadvlády hrubé přírody; pokrok spravedlnosti pak není ničím jiným než řadou omezení, jimž byla podrobována tyranie silnějšího. Jako lékařství spočívá ve vítězství nad nemocí, tak dobro spočívá ve vítězství nad slepou krutostí a nespoutanými choutkami člověka-zvířete. Vidím tedy stále tentýž zákon: postupné osvobozování osobnosti, vzestup celé bytosti v životě k dobru, spravedlnosti a moudrosti. Výchozím bodem je nenasycená chtivost; cílovým bodem rozumná velkodušnost.

Amiel.

Z toho, že lze lidi násilím podrobit spravedlnosti, vůbec neplyne, že je spravedlivé podrobovat je násilí.

Pascal.

Násilí vytváří jen zdání spravedlnosti, ale vzdaluje lidi možnosti žít spravedlivě bez násilí.

Většina lidí křesťanského světa pocituje stále větší tíživost svého postavení a k vysvobození používá prostředek, který podle svého názoru na svět jako jediný považuje za účinný. Tím prostředkem je násilí jedněch lidí vůči druhým. Jedni pokládají stávající řád za výhodný a snaží se jej udržet násilím státní moci; druhí se tímž násilím, tentokrát revoluční činností, snaží dosavadní uspořádání zničit a nahradit je jiným, lepším.

Revolucí a jejich potlačování bylo v křesťanském světě mnoho. Vnější formy se měnily, ale podstata státního uspořádání — vláda nemnohých nad mnohými, zkaženost, lež a strach vládnoucích vrstev z utlačovaných, útlak, zotročení, ohlupování a zatrpkllost lidových mas — se sice mohla proměňovat co do formy, ve své podstatě však nejenže neustupovala, nýbrž zřetelně sílila a sílí dál. To, co se nyní děje v Rusku, zvláště jasně ukazuje nejen bezúčelnost, ale i zjevnou zhoubnost násilí jako prostředku ke sjednocování lidí.

V novinách poslední doby se stále řidčeji objevují zprávy o tom, kde a jak byla vyloupena pokladna, kde byl zabit četník, důstojník či strážník a kde bylo odhaleno chystané spiknutí; zato stále častěji přicházejí zprávy o popravách a rozsudcích smrti.

Již rok, již dva roky se nepřetržitě střílí a věší; oběšeny a zastřeleny byly tisíce lidí. Také revoluční bomby zabily a roztrhaly tisíce. Protože však v poslední době stále přibývá lidí zabitých vládnoucí mocí a ubývá těch, které zabili revolucionáři, vládnoucí vrstvy jásají. Zdá se jim, že zvítězily a že teď budou pokračovat v obvyklém životě: násilím udržovat klam a klamem udržovat násilí.

Podstata bludu všech možných politických nauk, od nejkonzervativnějších po nejpokrokovější, který lidi přivedl do jejich žalostného stavu, spočívá v tom, že lidé tohoto světa považovali a

považují za možné spojit lidi násilím tak, aby se všichni bez odporu podřídili témuž životnímu uspořádání i pravidlům chování z něho vyplývajícím. Je pochopitelné, že lidé podléhající vášni mohou násilím nutit ty, kdo s nimi nesouhlasí, aby plnili jejich vůli. Člověka lze silou vystrčit ven nebo jej zavléci tam, kam nechce jít. Zvířata i lidé tak pod vlivem vášně odjakživa jednají. To je pochopitelné; zcela nepochopitelná je však úvaha, že násilí může být prostředkem, který lidi přiměje k jednání, jaké si přejeme.

Každé násilí spočívá v tom, že jedni lidé pod hrozbou utrpení nebo smrti nutí druhé dělat něco, co tito druzí dělat nechťejí. Ti proto konají, co nechťejí, jen do té doby, dokud jsou slabší než jejich utlačovatelé a nemohou uniknout tomu, co jim hrozí za nesplnění požadavků. Jakmile získají převahu, přirozeně nejen přestanou dělat to, co nechťejí, ale rozhořčení zápasem s utlačovateli a vším, co od nich vytrpěli, se nejprve z jejich moci osvobodí a potom sami začnou nutit ty, kdo s nimi nesouhlasí, aby dělali to, co oni považují za dobré a potřebné. Zdálo by se tedy jasné, že zápas utlačovatelů s utlačovanými nemůže lidi nijak spojit; naopak, čím déle trvá, tím více je rozděluje. Je to zdánlivě tak zřejmé, že by nestálo za to o tom mluvit, kdyby odedávna nebyl tolik rozšířen klam, že násilí jedněch lidí vůči druhým může být lidem prospěšné a spojovat je. Tento klam se s mlčenlivým souhlasem přijímá jako nejnepochybnější pravda, a to nejen těmi, jimž násilí prospívá, ale i většinou právě těch lidí, kteří jím nejvíce trpěli a trpí. Existoval dlouho před křesťanstvím i po jeho příchodu a zůstával a dosud zůstává v plné síle v celém křesťanském světě.

Rozdíl mezi dávnými dobami před vznikem křesťanství a dnešním křesťanským světem je pouze v tom, že kdysi lidem zůstávala zcela skryta neopodstatněnost předpokladu, že násilí jedněch vůči druhým může být prospěšné a lidi spojovat. Dnes se naopak stále více vyjasňuje pravda, zvláště zřetelně vyjádřená Kristovým učením: násilí jedněch lidí vůči druhým je nemůže spojovat, může je pouze rozdělovat. Jakmile lidé pochopí, že násilí je nejen bolestné, ale také nerozumné, ti, kdo je dosud klidně snášeli, se proti němu okamžitě bouří a zatvrzují.

Právě to se nyní děje mezi utlačovanými ve všech národech.

Tuto pravdu si však stále více uvědomují nejen utlačovaní, ale v naší době i sami utlačovatelé. Ani ti už nejsou přesvědčeni, že násilným zacházením s lidmi jednají dobře a spravedlivě. Tento blud se rozpadá jak u vládců, tak u těch, kdo proti nim bojují. Jedni i druzí, strženi svým postavením, se sice snaží nejrůznějšími, převážně lživými argumenty sami sebe přesvědčit, že násilí je užitečné a nezbytné; v hloubi duše však už vědí, že svými krutými skutky dosahují jen zdání toho, oč usilují, a navíc pouze dočasně. Ve skutečnosti je toto jednání od cíle vzdaluje, místo aby je k němu přibližovalo.

Právě toto poznání, které si lidé křesťanského světa stále jasněji osvojují, je nevyhnutelně přivádí k jedinému východisku z dnešního žalostného stavu. Spočívá v tom, že lidstvo přijme Kristovo učení v jeho pravém smyslu, dosud lidem zastírané a většině z nich neznámé, a s ním i vodítko pro jednání, které z tohoto učení vyplývá a vylučuje násilí.

Kapitola IV

Když ze sta lidí jeden vládne devětadevadesáti, je to nespravedlivé, je to despotismus; když deset vládne devadesáti, je to rovněž nespravedlivé, je to oligarchie. Když však jedenapadesát vládne devětačtyřiceti — a to ještě jen v představách, ve skutečnosti zase deset či jedenáct z oněch jedenapadesáti —, je to zcela spravedlivé: je to svoboda!

Může být něco směšnějšího pro svou zjevnou nesmyslnost než taková úvaha? A přesto právě na ní stavějí svou činnost všichni, kdo chtějí zdokonalovat státní uspořádání.

Národy země se chvějí a otrásají. Všude je cítit působení jakýchsi sil, jako by se chystalo zemětřesení. Nikdy ještě nenesl člověk tak ohromnou odpovědnost. Každý okamžik přináší stále závažnější starosti. Cítíme, že se má stát něco velikého. Také před příchodem Krista však svět očekával velké události, a přece ho nepřijal, když přišel. Stejně může i dnes prožívat porodní bolesti před jeho novým příchodem, a přitom stále nechápat, co se děje.

Lucy Malloryová.

Nebojte se těch, kdo zabíjejí tělo, ale duši zabít nemohou; bojte se spíše toho, kdo může zahubit duši i tělo.

Mt 10,28.

Státy křesťanského světa dnes nejen dosáhly hranice, k níž před svým rozpadem dospívaly státy starověku, ale už ji překročily. Zvláště jasně je to patrné z toho, že každý pokrok v technickém zdokonalování nejen nepřispívá k obecnému blahu, ale naopak stále zřetelněji ukazuje, že tato zdokonalení mohou lidské strasti pouze zvětšovat, nikoli zmírňovat. Lze vynalézt další podvodní, podzemní, vzdušná i nadvzdušná zařízení pro rychlejší přemísťování lidí a nové prostředky k šíření lidských slov a myšlenek. Jestliže však lidé přemísťováni z místa na místo nechtějí, neumějí a nedovedou dělat nic jiného než zlo, pak ani myšlenky a slova, která šíří, nemohou ostatní podněcovat k ničemu jinému než ke zlu. A stále dokonalejší prostředky vzájemného vyhlazování, které stále více umožňují zabíjet druhé bez vlastního ohrožení, jen stále jasněji ukazují, že křesťanské národy nemohou ve své činnosti pokračovat dosavadním směrem.

Život křesťanských národů je dnes strašný, zejména proto, že jim chybí jakýkoli společný mravní princip, a pro svou nerozumnost, která člověka přes všechny jeho rozumové výdobytky sráží mravně níže než zvířata. Především však pro spleť lži, která lidem stále důkladněji zakrývá veškerou bídu a krutost jejich života.

Lež udržuje krutost života, krutost života vyžaduje stále více lži a obojí nezadržitelně roste jako sněhová koule.

Všechno však jednou končí. A já myslím, že konec tohoto žalostného stavu národů křesťanského světa nastal právě nyní.

Postavení lidí křesťanského světa je strašné, ale zároveň je právě takové, jaké nevyhnutelně muselo nastat a jaké musí tyto národy přivést k vysvobození. Utrpení, které lidé křesťanského světa zakoušejí a které vyplývá z nepřítomnosti náboženského názoru na svět odpovídajícího naší době, je nezbytnou podmínkou růstu. Musí nevyhnutelně skončit tím, že si lidé takový náboženský názor osvojí.

Názorem na svět odpovídajícím naší době je právě ono pochopení smyslu lidského života a z něho vyplývající vodítko pro jednání, které před devatenácti sty lety zjevilo křesťanské učení ve svém pravém významu, ale které lidem zastřelo umělé a lživé církevní překroucení.

Kapitola V

Od chvíle, kdy první členové koncilů prohlásili: „Usoudili jsme my a Duch svatý“, tedy postavili vnější autoritu nad vnitřní a výsledek ubohých lidských úvah na koncilech uznali za důležitější a posvátnější než to jediné skutečně svaté v člověku — jeho rozum a svědomí —, od té chvíle začala lež ukolébávající lidská těla i duše. Zahubila miliony lidských bytostí a dodnes pokračuje ve svém strašlivém díle.

V roce 1682 byl v Anglii doktor Leighton, vážený člověk, který napsal knihu proti biskupskému zřízení, postaven před soud a odsouzen k následujícím trestům, jež na něm byly vykonány. Krutě ho zbičovali, pak mu uřízli ucho a rozřízli jednu stranu nosu a poté mu žhavým železem vypálili do tváře písmena S. S.: rozsévač nepokojů. Po sedmi dnech ho znovu zbičovali, přestože se rány na zádech ještě nezahojily, rozřízli mu druhou stranu nosu, uřízli druhé ucho a vypálili znamení do druhé tváře. To vše se stalo ve jménu křesťanství.

Morrison Davidson.

Kristus nezaložil žádnou církev, neustavil žádný stát, nedal lidem žádné zákony, vládu ani vnější autoritu. Snažil se však vepsat Boží zákon do jejich srdcí, aby se dokázali řídit sami.

Herbert Newton.

Zvláštnost dnešního postavení křesťanských národů spočívá v tom, že založily svůj život na učení, které v pravém významu tento život boří; a tento dříve skrytý význam se začíná vyjasňovat. Křesťanské národy postavily svůj dům nikoli na písku, nýbrž na tajícím ledu. Led začíná tát, už roztál, a dům se hroutí.

Dokud většina lidí, oklamaná církevním učením a mající jen velmi mlhavou představu o pravém významu Kristovy nauky, místo dřívějších model zbožňovala Krista-Boha, jeho matku a světce, klaněla se ostatkům a ikonám, věřila v záznaky, svátosti, vykoupení a neomylnost církevní hierarchie, mohlo pohanské uspořádání světa trvat a lidi uspokojovat. Lidé stejně věřili výkladu smyslu života, který jim předkládala církev, i pravidlům jednání z něho vyplývajícím, a tato víra je sbližovala. Tak tomu bylo, dokud neviděli, co se skrývá za církevní vírou, vydávanou za pravou. Neštěstím církevní víry však bylo, že existovalo evangelium, které samy církve prohlásily za posvátné. Ať se církevní představitelé jakkoli snažili skrýt před lidmi podstatu nauky vyjádřené v evangeliích, nic — ani zákaz překladů evangelia do obecně srozumitelného jazyka, ani falešné výklady — nemohlo uhasit světlo, které pronikalo církevními klamy a osvěcovalo duše lidí, stále jasněji si uvědomujících velikou pravdu tohoto učení.

Jakmile s rozšířením gramotnosti a tisku začali lidé poznávat evangelium a rozumět tomu, co je v něm napsáno, nemohli si přes všechny vytáčky církve nevšimnout do očí bijícího rozporu mezi státním uspořádáním, které církev podporovala, a učením evangelia. Evangelium přímo popíralo církev i stát s jeho mocenskými orgány.

Tento stále zjevnější rozpor nakonec způsobil, že lidé přestali věřit církevní víře. Většinou se však ze zvyku, kvůli společenské slušnosti a částečně ze strachu před mocí nadále drželi jejich vnějších forem — katolických, pravoslavných i protestantských —, ačkoli už neuznávali jejich vnitřní náboženský význam.

Tak se to stalo s obrovskou většinou pracujícího lidu. Nemluvím o drobných společenstvích lidí, kteří přímo odmítli církevní nauku a vytvořili si vlastní učení, více či méně blízké křesťanství v jeho pravém smyslu. Nemluvím o nich proto, že jejich počet je příliš nepatrný ve srovnání s ohromným množstvím lidí, kteří se stále více zbavovali jakéhokoli náboženského vědomí.

Totéž se stalo i s učením křesťanského světa, kteří nepatří k pracujícímu lidu. Ti viděli neudržitelnost a vnitřní rozpory církevní nauky ještě jasněji než prostí lidé, a přirozeně ji odmítli. Zároveň však nemohli přijmout ani pravé Kristovo učení, protože odporovalo celému stávajícímu řádu a především jejich mimořádně výhodnému postavení v něm.

V dnešním křesťanském světě tedy jedni — ohromná většina — ještě navenek dodržují církevní obřady ze zvyku, ze slušnosti, pro pohodlí, ze strachu před úřady nebo dokonce ze zistných důvodů, ale v učení církve nevěří a věřit nemohou, neboť již jasně vidí jeho vnitřní rozpor. Druhá, stále rostoucí část obyvatelstva nejen neuznává stávající náboženství, ale pod vlivem učení nazývaného „vědou“ pokládá každé náboženství za pozůstatek pověry a v životě se neřídí ničím jiným než vlastními pohnutkami.

S lidmi, kteří přijali náboženské učení přesahující jejich síly — a takovým bylo křesťanství pro pohany, kteří je přijímali v době, kdy byl společenský život v podobě násilného státního uspořádání již hluboce zakořeněn v lidských mravech a zvycích —, se stalo něco na první pohled rozporného, a přece nevyhnutelného. Právě proto, že přijali nejvyšší náboženství své doby, přišli tyto národy o jakékoli náboženství a v náboženském i mravním ohledu poklesly níže než lidé vyznávající mnohem nižší, ba i nejhrubší náboženské nauky.

Kapitola VI

Církevní překroucení křesťanství oddálilo uskutečnění Božího království, ale pravda křesťanství jako oheň v suchém dřevě propálila svůj obal a pronikla ven. Význam křesťanství je patrný všem a jeho vliv je již silnější než klam, který je zastírá.

Vidím nové náboženství založené na důvěře v člověka; obrací se k nedotčeným hlubinám, které v nás žijí, věří, že člověk může milovat dobro bez myšlenky na odměnu a že v něm žije božský princip.

Salter.

To, co potřebujeme my i lid a co naše století žádá, aby našlo východisko z bahna sobectví, pochybování a popírání, do něhož je ponořeno, je víra. Víra, v níž by naše duše přestaly bloudit za osobními cíli a mohly kráčet společně, uznávající jeden původ, jeden zákon a jeden cíl. Každá silná víra, která vzniká na troskách starých, přežitých věr, mění stávající společenský řád, neboť se nevyhnutelně promítá do všech oblastí lidské činnosti.

Lidstvo v různých podobách a na různých stupních opakuje slova modlitby Páně: „Přijď království tvé na zemi jako na nebi.“

Mazzini.

Škodu, kterou působila a působí falešná víra, nelze zvážit ani změřit.

Víra ustavuje vztah člověka k Bohu a světu a určuje jeho poslání, které z tohoto vztahu vyplývá. Jaký pak musí být lidský život, jsou-li tento vztah i určení poslání falešné?

Nestačí odmítnout falešnou víru, tedy falešný vztah ke světu. Je třeba ustavit vztah pravý.

Tragédie lidí křesťanského světa spočívá v tom, že křesťanské národy nevyhnutelným nedorozuměním přijaly za sobě vlastní náboženství takové učení, které ve svém pravém smyslu naprosto jednoznačně popíralo a bořilo celé uspořádání společenského života, jímž už žily a mimo něj si život nedovedly představit.

V tom je tragika jejich postavení, ale také veliké a výjimečné dobrodiní pro křesťanské národy.

V překroucené podobě, v níž bylo křesťanské učení nabídnuto pohanským národům, se jim jevilo pouze jako určité zmírnění hrubého chápání božstva, jako vznešenější pojetí lidského poslání a mravních požadavků. Pravý význam nauky před nimi složitá dogmata a přitažlivé, působivé obřady skrývaly natolik, že o něm ani netušily. A přece bylo toto učení ve svém pravém smyslu jasně vyjádřeno v knihách evangelia, které církve uznávaly za Boží zjevení a které byly s překroucenou naukou neoddělitelně spojeny. Navíc bylo lidským duším natolik vlastní a blízké, že přes všechny nánosy a zkomolení falešnými dogmaty vnímali lidé nejcitlivější k pravdě stále častěji jeho skutečný význam a stále jasněji viděli rozpor mezi uspořádáním světa a pravým křesťanským učíním.

Pomineme-li již starověké církevní učitele — Tatiana, Klementa, Origena, Tertulliana, Cypriana, Lactantia a další —, lidé si tento rozpor uvědomovali také ve středověku. V novověku se vyjasňoval stále více a projevoval se jak v ohromném množství sekt odmítajících státní uspořádání, které

odporuje křesťanství a jehož nezbytnou podmínkou je násilí, tak v nejrůznějších humanitních naukách, které se ani nepokládají za křesťanské. Všechny tyto nauky, stejně jako zvláště v poslední době rozšířená učení socialistická, komunistická a anarchistická, nejsou ničím jiným než jednostrannými projevy křesťanského vědomí v jeho pravém smyslu, odmítajícího násilí.

Příčinou utrpení křesťanských národů je, že ve skryté, překroucené podobě přijaly nauku, která ve svém skutečném významu nevyhnutelně musela zbořit životní řád, v němž žijí a s nímž se nechtějí rozloučit. Velikým dobrodiním pro ně však je, že přijetím překrouceného křesťanství, obsahujícího pravdu před nimi skrytou, byly nyní nevyhnutelně přivedeny k nutnosti přijmout křesťanské učení v jeho pravém smyslu. Tento smysl se stále více vyjasňoval a dnes je již zcela jasný; jedině on může lidi vysvobodit z žalostného stavu, v němž se nacházejí.

Kapitola VII

Hlavní příčinou špatného uspořádání života je falešná víra.

Musíme svým společenským záležitostem věnovat hlubokou pozornost; musíme být připraveni měnit názory, opouštět stará stanoviska a osvojovat si nová. Musíme odkládat předsudky a uvažovat se zcela svobodnou myslí. Námořník, který bude bez ohledu na změny větru stále nastavovat stejné plachty, nikdy nedopluje do svého přístavu.

Henry George.

Stačí pochopit Kristovo učení přímo a prostě, aby se ukázal strašlivý klam, v němž žijeme všichni a každý z nás.

Křesťanské učení ve svém plném, pravém významu, jak se v naší době stále více vyjasňuje, spočívá v tom, že podstatou lidského života je vědomé a stále větší projevování onoho počátku všeho, jehož projevem v nás je láska. Podstatou lidského života a nejvyšším zákonem, který jej má řídit, je proto láska.

Že je láska nezbytnou a blahodárnou podmínkou lidského života, uznávala všechna náboženská učení starověku. Ve všech naukách — egyptských mudrců, bráhmanů, stoiků, buddhistů, taoistů a dalších — byly přátelskost, soucit, milosrdenství, dobročinnost a vůbec láska pokládány za jednu z hlavních ctností. Nejvyšší z těchto nauk dospěly dokonce tak daleko, že oslavovaly lásku ke všem a oplácení zla dobrem, jak to hlásali především taoisté a buddhisté. Žádná však neučinila z této ctnosti základ života, nejvyšší zákon, který má být nejen hlavním, ale jediným vodítkem lidských skutků, jak to učinilo nejpozdější ze všech náboženských učení — křesťanství. Ve všech předkřesťanských naukách byla láska uznávána jako jedna z ctností, nikoli jako to, čím je v křesťanském učení: v metafyzickém smyslu základem všeho a v praktickém smyslu nejvyšším zákonem lidského života, který nepřipouští za žádných okolností výjimky. Ve vztahu ke všem starším naukám není křesťanství novým, odlišným učením; pouze jasněji a určitěji vyjadřuje základ lidského života, který předchází náboženské nauky tušily a neurčitě hlásaly. Jeho zvláštnost v tomto ohledu spočívá pouze v tom, že jako nejpozdější přesněji a určitěji vyjádřilo podstatu zákona lásky a vodítko pro skutky, které z něho nevyhnutelně plyne. Křesťanské učení o lásce tedy není, jako v předchozích naukách, pouhým hlásáním jisté ctnosti, ale určením nejvyššího zákona lidského života a z něho nevyhnutelně vyplývajícího vodítka pro jednání. Kristovo učení objasňuje, proč je tento zákon nejvyšším zákonem lidského života, a zároveň ukazuje, které skutky člověk v důsledku uznání jeho pravdivosti má či nemá konat. Zvláště jasně a určitě vyjadřuje, že plnění tohoto nejvyššího zákona nemůže připouštět žádné výjimky, jak je připouštěly dřívější nauky. Láska vymezená tímto zákonem je láskou pouze tehdy, když nevyklučuje nikoho a stejnou měrou se obrací k cizincům, lidem jiné víry i nepřátelům, kteří nás nenávidí a působí nám zlo.

Právě objasněním, proč je tento zákon nejvyšším zákonem lidského života, a přesným určením skutků, které z něho nevyhnutelně vyplývají, učinilo křesťanské učení krok vpřed. V tom je jeho hlavní význam a blahodárnost.

Vysvětlení, proč je tento zákon nejvyšším zákonem života, je zvláště jasně vyjádřeno v Janových listech:

„Milovaní, milujme se navzájem, neboť láska je z Boha a každý, kdo miluje, se narodil z Boha a zná Boha. Kdo nemiluje, nepoznal Boha, protože Bůh je láska. Boha nikdo nikdy neviděl; milujeme-li se navzájem, Bůh v nás přebývá. Bůh je láska, a kdo přebývá v lásce, přebývá v Bohu a Bůh v něm. Víme, že jsme přešli ze smrti do života, protože milujeme bratry; kdo nemiluje bratra, zůstává ve smrti.“ (První list Janův 4,7.8.12.16; 3,14.)

Celé učení spočívá v tom, že to, co nazýváme sebou samými a svým životem, je božský princip, v nás ohraničený naším tělem a projevující se láskou. Pravý život každého člověka, život božský a svobodný, se proto projevuje v lásce.

Vodítko pro skutky vyplývající z tohoto pochopení zákona lásky, které nepřipouští žádné výjimky, je vyjádřeno na mnoha místech evangelií, zvláště přesně, jasně a určitě pak ve čtvrtém přikázání Kázání na hoře:

„Slyšeli jste, že bylo řečeno: oko za oko a zub za zub (Exodus 21,14). Já vám však pravím: neodpírejte zlému,“ praví se v 38. verši 5. kapitoly Matoušova evangelia. Verše 39 a 40 pak, jako by předvíдалy výjimky, které by se mohly zdát při uplatňování zákona lásky v životě potřebné, jasně a určitě říkají, že neexistují a nemohou existovat okolnosti, za nichž by bylo možné ustoupit od nejprostšího a prvního požadavku lásky: nedělat druhému to, co nechceš, aby dělali tobě.

Praví se: „Kdo tě udeří do pravé tváře, nastav mu i druhou; a kdo se s tebou chce soudit a vzít ti košili, přenech mu i plášť.“ Tedy: násilí spáchané na tobě nemůže ospravedlnit násilí z tvé strany. Že žádné skutky druhých lidí nemohou ospravedlnit odklon od zákona lásky, vyjadřuje ještě jasněji a přesněji poslední přikázání. Přímo poukazuje na obvyklé falešné výklady, podle nichž by snad bylo možné tento zákon porušit:

„Slyšeli jste, že bylo řečeno: miluj svého bližního a nenávid' svého nepřítele (Leviticus 19,17–18). Já vám však pravím: milujte své nepřátele, žehnejte těm, kdo vás proklínají, prokazujte dobro těm, kdo vás nenávidí, a modlete se za ty, kdo vám ubližují a pronásledují vás, abyste byli syny svého nebeského Otce. On dává svému slunci vycházet nad zlými i dobrými a sesílá déšť na spravedlivé i nespravedlivé. Milujete-li totiž ty, kdo milují vás, jakou máte zásluhu? Nedělají totéž i celníci? A zdravíte-li jen své bratry, co děláte zvláštního? Nedělají totéž i pohané? Buďte tedy dokonalí, jako je dokonalý váš nebeský Otec.“ (Mt 5,43–46.)

Právě uznání zákona lásky za nejvyšší zákon lidského života a jasně vyslovené vodítko pro jednání, které plyne z křesťanského učení o stejné lásce k nepřítelům i k lidem, kteří nás nenávidí, urážejí a proklínají, tvoří zvláštní rys Kristova učení. Dává nauce o lásce a pravidlům z ní vyplývajícím přesný, určitý význam, a nevyhnutelně proto vede k úplné proměně zavedeného uspořádání života nejen křesťanských národů, ale všech národů světa.

V tom je hlavní odlišnost od starších nauk i hlavní význam křesťanského učení v jeho pravém smyslu; v tom je krok vpřed v lidském vědomí, který křesťanství učinilo. Všechna dřívější náboženská a mravní učení o lásce totiž uznávala — jak tomu ani nemohlo být jinak — blahodárnost lásky pro život lidstva, ale současně připouštěla okolnosti, za nichž plnění zákona lásky přestávalo být závazné a bylo možné jej obejít. Jakmile však zákon lásky přestal být nejvyšším a neměnným zákonem lidského života, zanikla veškerá jeho blahodárnost. Učení o lásce se zúžilo na výmluvná poučení a slova, která k ničemu nezavazovala a ponechávala životní řád národů stejný jako předtím — založený jen na násilí. Křesťanské učení v pravém smyslu však uznávalo zákon lásky za nejvyšší a při jeho uplatňování v životě nepřipouštělo žádné výjimky. Tím vylučovalo jakékoli násilí, a proto muselo popírat celé uspořádání světa založené na násilí.

Právě tento hlavní význam nauky lidem zastřelo falešné křesťanství, které neuznávalo učení o lásce za nejvyšší zákon lidského života. Stejně jako předkřesťanské nauky v něm vidělo pouze jedno z pravidel chování, jehož dodržování je prospěšné, pokud mu nic nepřekáží.

Kapitola VIII

Strasti válek a válečných příprav nejen neodpovídají důvodům uváděným na jejich ospravedlnění; tyto důvody bývají většinou tak nicotné, že ani nestojí za rozbor, a těm, kdo ve válkách hynou, jsou zcela neznámé.

Lidé si tak zvykli udržovat vnější životní řád násilím, že se jim lidský život bez násilí zdá nemožný.

Jestliže však lidé násilím zavádějí spravedlivý život — alespoň navenek —, musí ti, kdo jej zavádějí, vědět, v čem spravedlnost spočívá, a sami být spravedliví. Mohou-li jedni vědět, co je spravedlnost, a být spravedliví, proč by to nemohli vědět a proč by nemohli být spravedliví všichni?

Kdyby byli lidé zcela ctnostní, nikdy by se neodchylovali od pravdy.

Pravda škodí pouze tomu, kdo páchá zlo. Kdo činí dobro, miluje pravdu.

Rozum se často stává otrokem hříchu: slouží k jeho ospravedlňování.

Někdy se člověk diví, proč někdo hájí tak strašná a nerozumná náboženská, politická či vědecká tvrzení. Hledej a zjistíš, že hájí své vlastní postavení.

Kristovo učení ve svém pravém smyslu spočívá v uznání lásky za nejvyšší zákon života, který proto nemůže připouštět žádné výjimky.

Křesťanství, tedy učení o zákonu lásky, které by připouštělo výjimky v podobě násilí ve jménu jiných zákonů, je stejným vnitřním rozporem jako studený oheň nebo horký led.

Zdálo by se zřejmé, že jestliže jedni navzdory uznání blahodárnosti lásky připouštějí ve jménu jakýchsi budoucích dobrých cílů nutnost týrat či zabít některé lidi, pak se zcela stejným právem mohou druzí, kteří rovněž uznávají blahodárnost lásky, připouštět ve jménu budoucího dobra nutnost týrat a zabít jiné. Mělo by tedy být zřejmé, že připuštěním jakékoli výjimky z požadavku plnit zákon lásky mizí veškerý význam, smysl a blahodárnost tohoto zákona, na němž stojí každé náboženské i mravní učení. Zdálo by se to tak samozřejmé, že je až ostuda to dokazovat. A přece lidé křesťanského světa — jak ti, kdo se považují za věřící, tak ti, kdo se pokládají za nevěřící, ale uznávají mravní zákon — hledí na učení o lásce odmítající jakékoli násilí, a zejména na z něho vyplývající zásadu neodporovat zlu zlem, jako na cosi fantastického, nemožného a v životě naprosto nepoužitelného.

Je pochopitelné, že vládnoucí mohou tvrdit, že bez násilí nemůže existovat řád ani dobrý život. „Řádem“ přitom rozumějí takové uspořádání, v němž hrstka lidí nadměrně užívá plodů cizí práce, a „dobrým životem“ možnost takto bez překážek žít. Ať je jejich tvrzení jakkoli nespravedlivé, je pochopitelné, že je vyslovují: odstranění násilí by je nejen připravilo o možnost žít dosavadním způsobem, ale také by odhalilo veškerou odvěkou nespravedlnost a krutost jejich života.

Zdálo by se však, že pracující lidé už nepotřebují ono násilí, které — jakkoli podivně to zní — tak horlivě páchají sami na sobě a jímž tolik trpí. Násilí vládců vůči poslušným přece není přímým, bezprostředním násilím silného nad slabým ani početnější skupiny nad menší, sta lidí nad dvaceti a podobně. Násilí vládců se jako každé násilí menšiny nad většinou udržuje jedině klamem, který už dávno zavedli obratní a důvtipní lidé. Jeho vinou se lidé kvůli drobnému, bezprostřednímu a zřejmému prospěchu nejen připravují o prospěch největší, ale ztrácejí svobodu a vystavují se

nejkrutějšímu utrpení. Podstatu tohoto klamu popsal již před čtyřmi sty lety francouzský spisovatel La Boétie v pojednání „O dobrovolném otroctví“.

Píše o tom toto:

„Tyrany nechrání zbraně ani ozbrojenci, jezdcí či pěšáci. Ať je tomu jakkoli těžké uvěřit, tyrana podírají tři či čtyři lidé a drží pro něj celou zemi v otroctví. Okruh tyranových důvěníků vždy tvořilo pět či šest lidí. Buď se sami vloudili do jeho přízně, nebo si je přiblížil on, aby byli spolupachatelé jeho krutostí, společníky jeho radovánek, pořadateli jeho požitků a účastníky jeho loupeží. Těch šest má pod sebou šest set lidí, kteří se k nim mají stejně jako těch šest k tyranům. Oněch šest set má pod sebou šest tisíc, které povýšili, svěřili jim správu provincií či peněžních záležitostí, aby sloužili jejich ziskům a krutosti. Za nimi následuje ještě početnější družina. Kdo bude chtít tuto síť rozplést, uvidí, že s tyranem je tímto řetězem spoutáno nejen šest tisíc, ale statisíce a miliony lidí. Proto se množí úřady, které všechny podírají tyranii. Všichni, kdo je zastávají, z nich mají prospěch a právě tento prospěch je poutá k tyranům. Lidí, jimž tyranie vyhovuje, je tolik, že jich bude téměř stejně jako těch, kterým by svoboda přinesla radost. Lékaři říkají, že když je v těle něco porušeného, ihned se k nemocnému místu stahují všechny špatné šťávy. Stejně se kolem panovníka, jakmile se stane tyranem, shromažďuje všechno špatné, veškerá spodina státu, zástup zlodějů a ničemů, kteří jsou k ničemu, ale jsou ziskní a nenasytí. Scházejí se, aby měli podíl na kořisti a pod velkým tyranem mohli být malými tyránky.

Tyran tak podrobuje jedny poddané prostřednictvím druhých a chrání ho ti, jichž by se musel obávat, kdyby nebyli ničemy. Říká se, že „na štípání dřeva se dělají klíny ze stejného dřeva“; také jeho strážci jsou stejní jako on.

Stává se, že i oni od něho trpí; Tito Bohem opuštění, ztracení lidé jsou však ochotni snášet zlo, jen aby je mohli sami páchat — ne na tom, kdo jim je působí, ale na těch, kteří je musí trpět a nemají jinou možnost.“

Z tohoto klamu, zakořeněného v lidu natolik, že i lidé, kteří násilím jen trpí, násilím ospravedlňují, dokonce je pro sebe požadují jako něco nezbytného a sami je páchají jedni na druhých, z tohoto návyku, který se stal druhou přirozeností, vychází onen podivuhodný blud: lidé nejvíce postižení klamem jej sami udržují.

Zdalo by se, že pracující lidé, kteří nemají z násilí páchaného na sobě žádný prospěch, by už konečně mohli prohlédnout klam, v němž uvízli, a zbavit se ho nejprostším a nejsnazším způsobem: přestat se účastnit násilí, které na nich lze páchat pouze díky jejich vlastní účasti.

Co by se zdálo prostší a přirozenější než to, aby pracující lidé, kteří po staletí bez jakéhokoli užitku trpí násilím páchaným sami na sobě, konečně pochopili, že si své utrpení působí sami? To platí zejména o rolnících, kteří tvoří většinu v Rusku i na celém světě. Vlastnictví půdy nepracujícími vlastníky, jimž nejvíce trpí, udržují oni sami jako strážníci, četníci a vojáci. Stejně tak všechny přímé i nepřímé daně vybírají sami od sebe jako starostové, obecní zřizenci, výběrčí daní a opět policisté a vojáci. Zdalo by se tak snadné, aby to pracující lidé pochopili a konečně řekli těm, které považují za své nadřízené: „Nechte nás na pokoji. Potřebujete-li vy, císařové, prezidenti, generálové, soudci, biskupové, profesori a všelijací učenci, vojska, loďstva, univerzity, balety, synody, konzervatoře, věznice, šibenice a gilotiny, zařídte si to všechno sami. Sami mezi sebou vybírejte peníze, suďte se, zavírejte jeden druhého do vězení, popravujte se a zabíjejte lidi ve válkách. Ale dělejte to sami a nás nechte na pokoji, protože nic z toho nepotřebujeme a nechceme se už účastnit těchto pro nás zbytečných a především zlých skutků.“

Co by mohlo být přirozenější? Přesto to pracující lidé, zejména rolníci, kteří nic z toho nepotřebují, nedělají ani v Rusku, ani v žádné jiné zemi. Jedni, většina, se dále sami trýzní tím, že

proti sobě plní požadavky vrchnosti a sami vstupují do policie, stávají se výběřčími daní a vojáky. Druzí, menšina, se pokoušejí násilí zbavit tím, že při revolucích, kdykoli mohou, páchají násilí na těch, jejichž násilím trpí — tedy hasí oheň ohněm a tím násilí nad sebou jen zvětšují.

Proč lidé jednají tak nerozumně?

Protože kvůli dlouhému trvání klamu už nevidí souvislost mezi svým útlakem a vlastní účastí na násilí.

A proč tuto souvislost nevidí?

Ze stejného důvodu, z jakého pocházejí všechny lidské strasti: nemají víru. Bez víry se lidé mohou řídit jen prospěchem; a člověk vedený pouze prospěchem nemůže být ničím jiným než podvodníkem nebo podvedeným.

Odtud vychází zdánlivě podivuhodný jev: přestože je násilí zjevně v jejich neprospěch, přestože je dnes klam, do něhož jsou pracující lidé zapleteni, naprosto zřejmý, přes všechna odhalení nespravedlnosti, jíž trpí, a přes všechny revoluce usilující o odstranění násilí se pracující lidé — ohromná většina lidstva — násilí nadále nejen podřizují, ale sami je udržují a proti zdravému rozumu i vlastnímu prospěchu je páchají na sobě.

Jedni pracující, jejich ohromná většina, se ze zvyku drží starého církevního, falešně křesťanského učení, přestože mu již nevěří. Věří pouze ve starobylé „oko za oko“ a státní uspořádání na něm založené. Druhá část, všichni pracující zasažení civilizací, zejména v Evropě, sice odmítá veškeré náboženství, v hloubi duše však nevědomě věří v týž starobylý zákon „oko za oko“. Podle tohoto zákona se podřizuje stávajícímu řádu, který nenávidí, když nemůže jinak; když však může, snaží se nejednoduššími násilnými prostředky násilí odstranit.

První skupina, většina necivilizovaných pracujících, nemůže změnit své postavení, protože jí víra ve státní uspořádání nedovoluje odmítnout účast na násilí. Necivilizovaní pracující bez jakékoli víry, kteří se řídí jen různými politickými naukami, se zase nemohou násilí zbavit, protože se je snaží odstranit opět násilím.

Kapitola IX

Divoký pud válečného zabíjení byl po tisíciletí tak pečlivě pěstován a povzbuzován, že hluboce zakořenil v lidském mozku. Je však třeba doufat, že lidstvo lepší než my se dokáže tohoto strašného zločinu zbavit. Co si pak toto lepší lidstvo pomyslí o takzvané vytríbené civilizaci, na niž jsme tak pyšní? Téměř totéž, co si my myslíme o starověkých Mexičanech a jejich kanibalismu, který byl zároveň válečnický, zbožný a zvířecí.

Letourneau.

Válka zanikne jedině tehdy, když se lidé přestanou jakkoli účastnit násilí a budou připraveni snášet veškeré pronásledování, které je za to může postihnout. To je jediný prostředek k odstranění války.

Zeptejte se většiny křesťanů, od jakého hlavního zla Kristus osvobodil lidstvo, a odpoví: od pekla, věčného ohně, budoucího trestu. Podle toho také soudí, že spása je něco, co pro nás může vykonat někdo jiný. Slovo peklo, které se v Písmu svatém vyskytuje tak zřídka, způsobilo nesprávnými výklady křesťanství mnoho škody. Lidé prchají před vnějším peklem, jehož se mají bát nejvíce. Spása, kterou člověk potřebuje především a která mu přináší osvobození, je však záchrana před zlem ve vlastní duši. Existuje něco mnohem horšího než vnější trest. Je to hřích — stav duše, která se vzbourila proti Bohu; duše obdařená božskou silou, jež se však vydává do moci zvířecích žádostí; duše, která žije před Boží tváří, ale bojí se lidské hrozby či hněvu a dává přednost lidské slávě před klidným vědomím vlastní ctnosti. Není horší záhuby.

A právě to si nekající člověk odnáší do hrobu. Toho se máme bát.

Být spasen v nejvyšším smyslu slova znamená pozvednout pokleslého ducha, uzdravit nemocnou duši a vrátit jí svobodu myšlení, svědomí a lásky. V tomto stavu spočívá spása, za niž zemřel Kristus.

Pro tuto spásu nám byl dán Duch svatý a k ní směřuje veškeré pravé křesťanské učení.

Channing.

Jak snadné se zdá říkat pravdu, a kolik vnitřní práce je k tomu zapotřebí.

Míra pravdivosti člověka ukazuje míru jeho mravní dokonalosti.

Tak tomu bylo dlouho a trvá to dodnes v celém nekřesťanském i křesťanském světě. Myslím však, že nyní, právě nyní, po ubohé a pošetilé ruské revoluci a zejména po jejím potlačení, strašném svou nestoudnou, nesmyslnou krutostí, Rusové konečně pochopí, v čem je prostředek záchrany, a začnou jej používat jako první. Rusové jsou méně civilizovaní než ostatní, tedy méně rozumově zkažení, a dosud si uchovávají mlhavou představu o podstatě křesťanského učení; především jde o ruské rolníky.

Lidé tento prostředek záchrany již dlouho tuší a jsou jím přitahováni. V poslední době stále více proniká do jejich vědomí a už se začíná uplatňovat.

V gubernském městě zasedá vojenský soud. Uprostřed stojí stůl, na něm úřední trojboký stojan s dvouhlavým orlem nahoře a vytištěnými slovy dole, zákoníky a úhledně srovnané, celé popsané archy s předtištěnými záhlavími. Na čestném místě za stolem sedí zavalitý muž ve vojenské

uniformě s prýmký a křížem na krku. Má inteligentní, dobromyslnou tvář, nyní zvlášť vlídnou, protože se právě dobře nasnídal a dostal uklidňující zprávu o zdraví nejmladšího dítěte. Vedle něho sedí další důstojník německého původu, nespokojený se svým zařazením; právě přemýšlí o hlášení, které předloží nadřízenému. Třetím je docela mladý důstojník, švihák a veselý člověk, který při snídani u plukovníka pronesl vtip, jímž všechny rozesmál. Teď si jej připomíná a sotva znatelně se usmívá. Má strašnou chuť kouřit a netrpělivě čeká na přestávku. U samostatného stolku sedí tajemník. Před sebou má hromadu písemností a zcela jej zaměstnává starost, aby byl na první vyzvání připraven podat nadřízeným požadovaný list.

Dva mladí muži ve vojenském oděvu, jeden rolník z Penzenské gubernie a druhý měšťan z města Ljubimu, přivádějí třetího, zcela mladého člověka, rovněž ve vojenském plášti. Mladík je bledý, jen jednou pohlédl na soud a nyní soustředěně hledí před sebe. Za odmítnutí přísahy a vojenské služby již strávil tři roky ve vězení. Aby se ho po těch třech letech zbavili, nabídli mu, aby složil přísahu: pak by mohl být propuštěn jako voják, který strávil ve službě tři roky, byť ve vězení. Mladík však i v kostele řekl totéž jako při odvodu: jako křesťan nemůže přísahat ani být vrahem. Nyní ho soudí za toto nové odmítnutí. Tajemník čte písemnost zvanou obžaloba. Uvádí se v ní, že mladík odmítl přijímat žold a pokládá vojenskou službu za hřích. Dobromyslný předseda se ptá, zda se přiznává k vině.

„Všechno, co tu bylo řečeno, jsem udělal a řekl, ale za vinného se nepovažuji,“ říká mladík zajíkově a s chvějícím se hlasem.

Předseda přikývne na znamení, že odpověď je v pořádku, podívá se do listiny a ptá se: „Čím můžeš své odmítnutí vysvětlit?“

„Odmítl jsem a odmítám, protože vojenskou službu považuji za hřích...“ zarazí se, „...odporující Kristovu učení.“

Předseda je spokojen i s tím a uznale přikyvuje. Všechno je v pořádku.

„Chceš ještě něco prohlásit?“

Mladík s chvějící se spodní čelistí říká, že evangelium zakazuje nejen zabíjení, ale i zlý cit vůči bratru.

Předseda schvaluje i to. Němec se nespokojeně mračí; mladý důstojník zvedl hlavu i obočí a pozorně poslouchá jako něco nového a zajímavého.

Obžalovaný ve stále větším rozrušení říká, že přísaha je výslovně zakázána, že by se cítil vinen, kdyby neodmítl, že i nyní je připraven...

Předseda jej přeruší, protože soudí, že obžalovaný už mluví o něčem, co se netýká případu, a je tedy zbytečné.

Pak jsou předvoláni svědci: velitel pluku a šikovatel. Velitel pluku je předsedovým obvyklým spoluhráčem ve vintu, náruživým a výborným hráčem; šikovatel je obratný, pohledný, úslušný polský šlechtic a vášnivý čtenář románů. Vchází také kněz, postarší muž, který právě vyprovodil dceru se zetěm a vnučaty po návštěvě. Je rozladěn hádkou s manželkou, protože dceři daroval koberec, jehož se žena nechtěla vzdát.

„Račte, otče, vzít svědky pod přísahu a připomenout jim, že křivá výpověď je hříchem před Bohem,“ obrací se předseda na kněze.

Kněz si obléká epitrachil, bere kříž a evangelium a pronáší obvyklé napomenutí. Poté bere pod přísahu plukovníka. Ten rychlým pohybem zvedne dva čisté prsty, které předseda tak dobře zná

ze sledování při karetní hře, opakuje po knězi slova přísahy a s mlasknutím, jako by s potěšením, líbá kříž a evangelium. Po plukovníkovi přichází i katolický kněz a stejně rychle bere pod přísahu pohledného šikovatele.

Soudci klidně a vážně čekají. Mladý důstojník si vyšel ven potáhnout z cigarety a vrátil se včas k výsledku svědků.

Svědci vypovídají totéž, co říkal odpírač. Předseda vyjadřuje souhlas. Pak vstává důstojník, který seděl stranou: žalobce. Přistoupí k řečnickému pultu, přerovná na něm písemnosti a začne hlasitě a souvisle vykládat všechno, co mladík udělal, co všichni soudci vědí a co sám mladík právě přiznal. Ten totiž nejen nic z toho, za co byl obžalován, netajil, ale naopak důvod obžaloby ještě posílil. Žalobce uvádí, že obžalovaný podle vlastních slov nepatří k žádné sektě a jeho rodiče jsou pravoslavní, takže odmítání vojenské služby pramení pouze ze zatvrzelosti. Právě zatvrzelost jeho i jemu podobných pomýlených a neposlušných lidí přiměla vládu stanovit pro takové osoby přísné tresty, které se podle jeho mínění mají uplatnit i v tomto případě. Poté promluví obhájce a řekne cosi zcela zbytečného. Všichni vyjdou ven, pak znovu přivedou obžalovaného a vstoupí soud. Soudci usednou, vzápětí vstanou a předseda, aniž pohlédne na obžalovaného, vyhlásí vyrovnaným, klidným hlasem rozsudek: obžalovaný, člověk, který tři roky trpěl, aby se nemusel pokládat za vojáka, se předně zbavuje vojenské hodnosti a jakýchsi stavovských práv a výsad a odsuzuje se na čtyři roky do trestaneckých rot.

Potom stráž mladíka odvede a všichni zúčastnění se rozejdou za obvyklou prací a zábavou, jako by se nic zvláštního nestalo.

Jen mladý milovník kouření pociťuje cosi podivného a znepokojivého, čeho se nemůže zbavit. Stále se mu vracejí vznešená, silná a nevyvratitelná slova obžalovaného, pronesená s takovým pohnutím. Při poradě soudu chtěl nesouhlasit s rozhodnutím starších, ale zarazil se, polkl a přidal se k nim.

Večer u velitele pluku, když se mezi jednotlivými robry všichni sešli u čajového stolu, přišla řeč na vojáka, který odmítl službu. Velitel pluku rozhodně prohlásil, že příčinou všeho je nevzdělanost: lidé pochyti kdekaké myšlenky, nevědí, co k čemu patří, a pak z toho vznikají takové nesmysly.

„Ne, strýčku, s vámi nesouhlasím,“ vložila se do hovoru velitelova neteř, studentka a sociální demokratka. „Energie a vytrvalost toho člověka si zaslouží úctu. Litovat lze jen toho, že jeho síla míří nesprávným směrem,“ dodala a myslela na to, jak užiteční by takoví vytrvalí lidé byli, kdyby nehájili přežilé náboženské fantazie, ale vědecké socialistické pravdy.

„Vždyť ty jsi známá revolucionářka,“ řekl strýc s úsměvem.

„Mně se však zdá,“ ozval se mladý důstojník a neustále potahoval z cigarety, „že z hlediska křesťanství proti němu nelze nic namítnout.“

„Nevím, z jakého hlediska,“ řekl přísně starší generál, „vím jen, že voják má být vojákem, a ne kazatelem.“

„Podle mého je hlavní,“ řekl předseda soudu s úsměvem v očích, „že pokud chceme dohrát všech šest robrů, nesmíme ztrácet drahocenný čas.“

„Kdo ještě nedopil čaj, tomu ho přinesu ke karetnímu stolku,“ řekl pohostinný hostitel. Jeden z hráčů obratným, navyklým pohybem vějířovitě rozložil karty a hráči zaujali místa.

V předsíni věznice, kde stráž s vězněm, který odmítl službu, čekala na pokyny, se zatím vedl tento rozhovor:

„Jak by to farář nevěděl,“ říkal jeden ze strážných, „copak to není v knihách, jak by tedy...“

„To znamená, že tomu nerozumějí,“ odpověděl odpírač. „Kdyby rozuměli, říkali by totéž. Kristus přikázal milovat, ne zabíjet.“

„To je pravda. Jenže je to zvláštní a hlavně těžká věc.“

„Vůbec to není těžké. Už jsem si tu odseděl a ještě si odsedím, a v duši je mi tak dobře, že bych to od Boha přál každému.“

Přistoupil již postarší poddůstojník pomocné roty. „Tak co, Semjonyči,“ oslovil vězně s úctou, „odsoudili vás?“

„Odsoudili.“

Poddůstojník zavrtěl hlavou. „To je pravda, jenže snášet to je těžké.“

„Asi to tak má být,“ odpověděl vězeň s úsměvem, zjevně dojat soucitem.

„To je pravda. Pán trpěl a nám to přikázal také, ale těžké to je.“

Při těch slovech vkročil do předsíně rychlým, rázným krokem pohledný polský šikovatel.

„Dost řečí, pochodem do nové věznice!“ Šikovatel byl obzvlášť přísný, protože dostal rozkaz dohlédnout, aby se zatčený nestýkal s vojáky. Během dvou let, které zde strávil, totiž svými rozhovory přivedl čtyři muže ke stejnému odmítnutí služby. I oni už byli odsouzeni a nyní sedí v různých věznicích.

Kapitola X

Křesťanské zjevení bylo učením o rovnosti lidí, o tom, že Bůh je otcem a lidé bratry. Zasahovalo samotný kořen obłudné tyranie, která dusila civilizovaný svět, lámalo řetězy otroků a ničilo velikou křivdu, jež hrstce lidí umožňovala žít v přepychu z práce mas a pracující lid udržovala v bídě. Proto bylo rané křesťanství pronásledováno, a když se ukázalo, že je nelze zničit, privilegované vrstvy je přijaly a překroutily. Ve svém vítězství přestalo být pravým křesťanstvím prvních staletí a do značné míry se stalo služebníkem privilegovaných vrstev.

Henry George.

Církevní překroucení křesťanství oddálilo uskutečnění Božího království, ale pravda křesťanství jako oheň v suchém dřevě propálila svůj obal a pronikla ven. Význam křesťanství je patrný všem a jeho vliv je již silnější než klam, který je zastírá.

Vidím nové náboženství založené na důvěře v člověka; obrací se k nedotčeným hlubinám, které v nás žijí, věří, že člověk může milovat dobro bez myšlenky na odměnu a že v něm žije božský princip.

Salter.

Nemysli si, že církevní křesťanství je neúplným, jednostranným a formálním křesťanstvím, ale přece jen křesťanstvím. Takto nesmyslejší: církevní křesťanství je nepřitelem křesťanství pravého a stojí dnes vůči němu jako zločinec přistížený při činu. Musí buď zničit samo sebe, nebo páchat nové a nové zločiny.

To, co odpírač řekl před soudem, zaznívalo již dávno, od samého počátku křesťanství. Nejupřímnější a nejhorlivější církevní otcové říkali totéž o neslučitelnosti křesťanství s jednou ze základních a nevyhnutelných podmínek státního zřízení — s vojskem: křesťan nemůže být vojákem, tedy být připraven zabít každého, koho mu zabít přikáže.

Křesťanské společenství prvních staletí až do pátého století prostřednictvím svých představitelů jednoznačně uznávalo, že křesťané mají zakázáno jakékoli zabíjení, tedy i zabíjení ve válce.

Tak ve druhém století filosof Tatian, který přijal křesťanství, pokládá zabíjení ve válce za stejně nepřipustné pro křesťana jako každé jiné zabití a čestný vojenský věnec za něco, co se ke křesťanovi nehodí. V témže století Athénagorás z Athén říká, že křesťané nejen sami nikdy nezabíjejí, ale vyhýbají se i přítomnosti při zabíjení.

Ve třetím století staví Klement Alexandrijský proti pohanským „bojovným“ národům „mírumilovný rod křesťanů“. Nejjasněji však odpor křesťanů k válce vyjádřil slavný Origenes. Vztahuje na křesťany Izaiášova slova, že přijde doba, kdy lidé překují meče na srpy a kopí na pluhy, a naprosto určitě říká: „Nepozvedáme zbraně proti žádnému národu, neučíme se válečnému umění, neboť skrze Ježíše Krista jsme se stali dětmi pokoje.“ Na Celsovo obvinění, že se křesťané vyhýbají vojenské službě — takže podle Celsa Římská říše zanikne, stane-li se křesťanskou —, Origenes odpovídá, že křesťané bojují za císařovo blaho více než druzí: dobrými skutky, modlitbou a dobrým vlivem na lidi. Pokud jde o boj se zbraní, Origenes zcela správně říká, že křesťané nebojují po boku císařských vojsk a nešli by bojovat ani tehdy, kdyby je k tomu císař nutil.

Stejně rozhodně se o nemožnosti, aby křesťan byl vojákem, vyjadřuje Origenův současník Tertullianus: „Nesluší se sloužit znamení Kristovu i znamení ďáblovu,“ říká o vojenské službě, „táboru světla i táboru tmy. Jedna duše nemůže sloužit dvěma pánům. A jak bojovat bez meče, který odňal sám Pán? Což se lze cvičit v zacházení s mečem, když Pán řekl, že každý, kdo se chápe meče, mečem zahyne? A jak se může syn pokoje účastnit bitvy?“

„Svět šílí ve vzájemném krveprolévání,“ říká slavný Cyprianus, „a zabíjení, které je považováno za zločin, když je lidé páchají jednotlivě, se nazývá ctností, děje-li se hromadně. Znásobená zuřivost zajišťuje zločincům beztrestnost.“

Ve čtvrtém století říká totéž Lactantius: „Boží přikázání, že zabít člověka je vždy hřích, nesmí připouštět žádnou výjimku. Nosit zbraně není dovoleno, neboť jejich jedinou zbraní je pravda.“

V pravidlech egyptské církve ze třetího století a v takzvané „Závěti našeho Pána Ježíše Krista“ se každému křesťanovi pod trestem vyloučení z církve bezpodmínečně zakazuje vstoupit do vojenské služby. V životopisech svatých je mnoho příkladů křesťanských mučedníků prvních staletí, kteří trpěli za odmítnutí vojenské služby.

Maxmilián, předvedený k odvodu, odpověděl na první prokonzulovu otázku, jak se jmenuje: „Mé jméno je křesťan, a proto nemohu bojovat.“ Navzdory tomuto prohlášení jej zařadili mezi vojáky, ale službu odmítl. Oznámili mu, že si musí vybrat mezi vojenskou službou a smrtí. Řekl: „Raději zemřu, ale bojovat nemohu.“ Předali jej katům.

Marcellus byl setníkem v trojské legii. Když uvěřil Kristovu učení a přesvědčil se, že válka je nekřesťanská, před zraky celé legie ze sebe sňal vojenskou výzbroj, hodil ji na zem a prohlásil, že se stal křesťanem a nemůže už sloužit. Uvěznili ho, ale i tam opakoval: „Křesťan nesmí nosit zbraně.“ Popravili ho.

Po Marcellovi odmítl vojenskou službu také Cassianus, sloužící v téže legii. I jeho popravili.

Za Juliána Odpadlíka odmítl pokračovat ve vojenské službě Martin, který byl vychován a vyrostl ve vojenském prostředí. Když jej císař vyslyšel, řekl pouze: „Jsem křesťan, a proto nemohu bojovat.“

První všeobecný koncil roku 325 jasně stanovil přísné pokání pro křesťany, kteří se po opuštění služby znovu vrátili k vojsku. Doslovné znění tohoto ustanovení v překladu uznávaném pravoslavnou církví je následující:

„Ti, kdo byli milostí povoláni k vyznání víry, projeví první zápal horlivosti a odložili vojenské opasky, ale potom se vrátili jako psi ke svým zvratkům... ti nechtě po třech letech naslouchání Písmu v předsíni chrámu deset let kajícně padají před církví a prosí o odpuštění.“

Křesťanům, kteří zůstali ve vojsku, bylo ukládáno, aby ve válce nezabíjeli nepřátele. Ještě ve čtvrtém století Basil Veliký doporučuje po tři roky nepřipouštět k přijímání vojáky, kteří toto ustanovení porušili.

Přesvědčení, že válka není slučitelná s křesťanstvím, se tedy mezi křesťany udržovalo nejen v prvních třech staletích pronásledování, ale i v počátcích vítězství křesťanství nad pohanstvím, když bylo uznáno za vládnoucí státní náboženství. Ferrucius to vyslovil určitě a rozhodně a byl za to popraven: „Křesťanům není dovoleno prolévat krev ani ve spravedlivé válce a na příkaz křesťanských vládců.“ Ve čtvrtém století Lucifer, biskup z Cagliari, hlásá, že i nejdražší dobro křesťanů, vlastní víru, mají hájit „nikoli zabíjením druhých, ale vlastní smrtí“. Paulinus, biskup z Noly, který zemřel roku 431, ještě hrozil věčnými mukami za službu císaři se zbraní v ruce.

Tak tomu bylo v prvních čtyřech stoletích křesťanství. Za Konstantina se však na praporech římských legií již objevil kříž. A roku 416 bylo vydáno nařízení nepřijímat do armády pohany. Všichni vojáci se stali křesťany — to znamená, že se všichni křesťané až na nepatrné výjimky zřekli Krista.

Od té doby, téměř patnáct století, je před lidmi natolik zastřena prostá, nepochybná a zcela zřejmá pravda, že vyznávání křesťanství není slučitelné s ochotou páchat na příkaz druhých jakékoli násilí, ba i zabíjení, a pravý křesťanský náboženský cit je tak oslaben, že lidé generací po generaci žijí a umírají, podle jména vyznávající křesťanství, a přitom zabíjení povolují, účastní se ho, sami je páchají a těží z něho.

Tak míjejí staletí. Jako na posměch křesťanství se podnikají křížové výpravy, v jeho jménu se páchají děsivé zločiny a vzácní lidé, kteří uchovali základní zásady křesťanství nepřipouštějící násilí — manichejci, montanisté, kataři a další —, vzbuzují u většiny jen pohrdání nebo pronásledování.

Pravda však jako oheň postupně propaluje všechny závoje, které ji skrývaly, a od počátku minulého století vystupuje před lidmi stále jasněji a nevyhnutelně přitahuje jejich pozornost.

Tato pravda se projevovala na mnoha místech, zvláště výrazně však počátkem minulého století v Rusku. Takových projevů, které nezanechaly žádné stopy, bylo pravděpodobně velmi mnoho.

Známe jen některé.

Kapitola XI

Každý pohyb k dobru mezi lidmi žijícími špatně nevyvolává lásku, ale pronásledování.

Pravou odvahou v boji má ten, kdo ví, že jeho spojencem je Bůh.

Ve světě budete mít soužení; ale buďte stateční: já jsem přemohl svět.

Jan 16,33.

Nečekej, že uvidíš dokončení Božího díla, jemuž sloužíš; věz však, že žádné tvé úsilí nezůstane neplodné a posune dílo vpřed.

Nejdůležitější a nejpotřebnější lidské skutky, pro člověka samého i pro druhé, jsou ty, jejichž důsledky sám neuvidí.

V roce 1818, jak si do deníku zaznamenal kavkazský generální gubernátor Muravjov, bylo na Kavkaz posláno pět nevolníků z Tambovské gubernie, protože po odvodu k vojsku odmítli sloužit. Několikrát je zbičovali knutou a hnali uličkou vojáků, kteří je bili, ale nepoddali se a stále říkali totéž: „Všichni lidé jsou si rovni, panovník je člověk jako my; nebudeme poslouchat, nebudeme platit daně a především nebudeme ve válce zabíjet lidi, své bratry. Můžete nás rozřezat na kusy, nepoddáme se, neoblékneme vojenský plášť, nebudeme jíst vojenský příděl, nebudeme vojáky. Almužnu přijmeme, ale od státu nechceme nic.“

Takové lidi ubíjeli bičováním, mořili ve věznicích a všechno, co se jich týkalo, pečlivě utajovali. Jejich počet však během minulého století neustále rostl.

Například: „Roku 1827 gardisté Nikolajev a Bogdanov uprchli z vojenské služby do starověrecké poustevny, kterou v lese zřídil měšťan Sokolov. Po dopadení odmítli vojenskou službu jako neslučitelnou se svým přesvědčením a nechťeli přísahat. Vojenské velení rozhodlo, že za takový přestupek budou hnáni uličkou a posláni do trestaneckých rot.“

„V roce 1830 zadržel místní policejní správce v Pošehonském újezdu Jaroslavské gubernie neznámého muže a ženu. Při výslechu muž vypověděl, že se jmenuje Jegor Ivanov, odkud pochází, neví, jiného otce než Krista Spasitele neměl a nemá a je mu pětasedesát let. Totéž prohlásila žena.

Při kněžském napomínání u zemského soudu doplnili, že kromě jediného nebeského krále nikoho na zemi neuznávají: ani císaře, ani ustanovenou světskou a duchovní vládu. Při výslechu v soudní komoře Jegor Ivanov opakoval, že je mu sedmdesát let, duchovní ani světské úřady neuznává a považuje je za odpadlíky od zásad křesťanského náboženství. Jegor Ivanov byl poslán do Soloveckého kláštera k práci, z nějakého důvodu však byl držen ve vězení, kde zůstal až do své smrti v roce 1839. Zemřel pevně setrívá ve svých bludech.“

„Roku 1835 byl v Jaroslavské gubernii zadržen neznámý člověk, který se nazýval Ivan. Prohlásil, že neuznává světce, císaře ani žádnou vrchnost. Na panovníkův rozkaz byl poslán na Solovecké ostrovy k práci odpovídající jeho věku. Téhož roku byl na nejvyšší rozkaz odveden k vojsku.“

„V roce 1849 devatenáctiletý rekrut Ivan Šurupov, rolník z Moskevské gubernie, po přijetí do služby přes všemožné donucování odmítl složit přísahu. Své odmítnutí zdůvodnil tím, že podle Božího slova je třeba sloužit jedině Bohu, a proto nechce sloužit panovníkovi ani přísahat, protože se bojí křivé přísahy. Představení usoudili, že zveřejnění případu soudem se Šurupovem by mohlo

svádět ostatní, a rozhodli se zavřít jej do kláštera. Císař Nikolaj Pavlovič na zprávu o Šurupovovi připsal: „Zmíněného rekruta odeslat se stráží do Soloveckého kláštera.“

To jsou některé z tiskem zveřejněných zpráv o jednotlivcích — sotva tisícina procenta všech lidí v Rusku, kteří nepovažovali za možné spojit vyznávání křesťanství s poslušností státní moci. Celých společenství zahrnujících mnoho tisíc lidí a uznávajících neslučitelnost Kristova učení se stávajícím řádem bylo v minulém století a je dodnes velmi mnoho: molokáni, jehovisté, chlysti, skopci, starověrci a mnozí další. Většinou svůj nesouhlas se státní mocí skrývají, ale považují ji za výtvar principu zla — ďábla. Přímým odmítáním státní moci v minulém století zvláště vynikaly a působily desítky tisíc duchoborců. Tisíce z nich nedávno navzdory všemu pronásledování setrvaly v pravdě a vystěhovaly se do Ameriky. Počet lidí uznávajících neslučitelnost křesťanství s podřízením státu neustále rostl. V naší době, zejména od chvíle, kdy vláda zavedla všeobecnou brannou povinnost, tedy požadavek nejzřejměji odporující křesťanskému učení, se nesouhlas lidí křesťanského smýšlení se státním uspořádáním projevuje stále častěji.

V poslední době tak stále více mladých mužů odmítá vojenskou službu a dává přednost veškerému krutému týrání, jemuž jsou vystavováni, před zapřením Božího zákona, jak jej chápou.

Náhodou znám několik desítek lidí v Rusku, kteří zčásti pro víru vytrpěli těžké týrání a zčásti dosud sedí ve věznicích. Z těch, kdo trpěli, uvedu některá jména: Zaljubovskij, Ljubič, Mokejev, Drožžin, Izjumčenko, Olchovik, Sereda, Farafonov, Jegorov, Ganža, Akulov, Čaga, Ševčuk, Burov, Gončarenko, Zacharov, Trigubov, Volkov, Koševoj. Z těch, kdo jsou nyní ve vězení, znám tyto: Ikonnikov, Kurtyš, Varnavskij, Orlov, Mokryj, Molosaj, Kudrin, Pančikov, Siksne, Derjabin, Kalačev, Bannov, Markin.

Vím o podobných lidech v Rakousku, Uhrách, Srbsku a Bulharsku; v Bulharsku je jich zvláště mnoho. A nejen to: v poslední době se odmítání ze stejných důvodů objevuje také v muslimském světě — v Persii mezi bábisty a v Rusku v sektě Božího pluku, kterou nedávno v Kazani založil Vaisov.

Základ těchto odmítnutí je všude stejný, zcela přirozený, nezbytný a nepopíratelný. Spočívá v uznání náboženského zákona a nutnosti řídit se jím přednostně před zákonem státním, jsou-li ve vzájemném rozporu. Státní zákon požadující vojenskou službu, tedy ochotu zabíjet na příkaz druhých, musí odporovat každému náboženskému a mravnímu zákonu, který je vždy založen na lásce k bližnímu, jako všechna náboženská učení: nejen křesťanské, ale také muslimské, buddhistické, bráhmanské a konfuciánské.

Totéž přesné vymezení zákona lásky, které nepřipouští žádnou výjimku a které Kristus vyslovil před devatenácti sty lety, si dnes mravně nejcitlivější lidé všech vyznání uvědomují bezprostředně, již nikoli jen proto, že následují Krista.

Ano, jediné v tom spočívá prostředek záchrany.

Zpočátku se zdá, že odmítání vojenské služby je jednotlivou záležitostí týkající se jen vojska. Je to však pouhé zdání. Tato odmítnutí nejsou náhodnými skutky vyvolanými určitými okolnostmi, nýbrž důsledkem pravého a upřímného vyznávání náboženského učení. Takové vyznávání přirozeně rozkládá celé životní uspořádání založené na zásadách, které s ním nesouhlasí a odporují mu. Rozkládá stávající řád proto, že pochopí-li lidé neslučitelnost účasti na násilí s křesťanstvím a nebudou se stávat vojáky, výběřčími daní, soudci, porotci, policisty ani jakýmkoli mocenskými činiteli, je zřejmé, že nebude ani násilí, kterým dnes lidé trpí.

Kapitola XII

Teprve když dokážeš pravdivě a z celého srdce říci: Pane, můj Bože, ved' mě, kam chceš — teprve tehdy se zbavíš otroctví a staneš se skutečně svobodným.

Svobodný člověk vládne jen tím, čím lze vládnout bez překážek. Zcela bez překážek však lze vládnout jedině sám sebou. Uvidíš-li tedy, že někdo chce vládnout nikoli sobě, ale druhým, věz, že není svobodný: stal se otrokem své touhy ovládat lidi.

Epiktétos.

Co však mohou tyto stovky, tisíce, dejme tomu statisíce bezvýznamných, bezmocných a rozptýlených jednotlivců zmoci proti ohromnému množství lidí spojených vládami a vyzbrojených všemi mocnými nástroji násilí? Zápas se zdá nejen nerovný, ale nemožný; přesto lze o jeho výsledku pochybovat stejně málo jako o výsledku zápasu noční tmy s ranním úsvitem.

Jeden z mladíků, kteří sedí ve vězení za odmítnutí vojenské služby, píše:

„Někdy si povídám s vojáky ze stráže a pokaždé se upřímně usměji, když mi říkají: ‚Ach, krajane, škoda, že vám celé mládí uteče ve vězení.‘ Odpovídám jim: ‚Copak to není jedno? Konec máme přece všichni stejný.‘

‚To je pravda, ale ani u roty by vám nebylo zle, kdybyste sloužil.‘ — ‚Jenže tady mám větší klid než vy u roty,‘ říkám jim. — ‚Ale kdepak,‘ odpovídají posměšně a ironicky. ‚Moc dobrého na tom není. Sedíte už čtvrtým rokem. Kdybyste sloužil, byl byste dávno doma. Ale kdy vás teď propustí?‘ — ‚Jenže mně je dobře i tady,‘ řeknu. Zavrtí hlavami a zamyslí se. ‚To je zvláštní.‘

Podobně si povídám i se spoluvězni, vojáky. Jeden židovský voják mi říká: ‚To je podivuhodné. Tolik trpíte, a přitom jste skoro pořád veselý a čilý.‘ Když se někdo z ostatních spoluvězňů začne trápit a smutnit, ostatní mu říkají: ‚Ale jdi! Sotva ses sem dostal, už si zoufáš! Podívej se na otce‘ — tak mi přezdívali kvůli krátké bradce —, jak dlouho už tu sedí, a je veselý.‘ Tak dá slovo slovo a rozpovídáme se. Někdy jen tak tlacháme, jindy vedeme vážný hovor: o Bohu, o životě a o všem, co nás zajímá. Nebo někdo vypráví o svém životě na vesnici a člověku je při poslouchání tak dobře. Celkem se mi tu tedy žije docela dobře.“

Jiný píše:

„Nemohu říci, že by můj vnitřní život byl vždy stejný: přicházejí chvíle vyčerpání i chvíle radosti.

Nyní se cítím dobře. Přesto je zapotřebí mnoho síly, aby člověk dokázal vítězně hledět na všechno, s čím se ve vězení často setkává. Tehdy se snažím věc podrobně promyslet a přesvědčuji sám sebe, že to všechno trvá jen okamžik a že do mě bylo vloženo více sil, než je pro tuto zkoušku třeba. Pak srdce znovu ozáří radost a člověk zapomene na všechno, co se stalo. Tak plyne život ve vnitřním zápase.“

Třetí píše:

„Osmadvacátého března mě soudili a odsoudili na pět let, pět měsíců a šest dní do trestaneckého oddílu. Neuvěříte, jak lehce a radostně mi po soudu bylo: jako když člověk složí těžké břemeno a pocítí úlevu. Také já se po soudu cítím lehce a svěže a přeji si, aby mi tak dobře bylo navždy.“

Zcela jiný je však duševní stav lidí, kteří násilí využívají, podřizují se mu a účastní se ho. Všechny ty tisíce a miliony lidí místo přirozené a lidské lásky k bratřím pocítují vůči všem, s výjimkou

nepatrného okruhu stejně smýšlejících, jen nenávist, odsuzování a strach. Potlačují v sobě všechny lidské city natolik, že zabíjení bratří pokládají za nezbytnou podmínku vlastního blaha.

„Mluvíte o krutosti poprav, ale co máme dělat s těmi ničemy?“ říkají dnes v Rusku takoví lidé z konzervativního tábora. „Ve Francii nastal klid, až když padlo, už nevím, kolik tisíc hlav. Ať přestanou vyrábět a házet bomby a my je přestaneme věšet.“

Se stejnou nelidskou krutostí požadují a touží po smrti vládců vůdcové revoluce, po smrti kapitalistů a statkářů revoluční dělníci a rolníci.

Tito lidé vědí, že nedělají to, co je lidské a správné. Bojí se, lžou a snaží se v sobě vyvolat zlobu, aby neviděli pravdu a umlčeli ji v sobě, přestože v nich žije a volá je. Nepřetržitě přitom zakoušejí nejkrutější utrpení — utrpení duševní.

Jedni vědí, že konají to, co je vlastní všem lidem, k čemu lidstvo směřuje a co vždy přináší dobro jednotlivci i všem. Druzí, jakkoli se to před sebou snaží skrývat, vědí, že konají něco všem lidem cizího a odporného, od čeho se lidstvo stále více odvrací; něco, čím trpí jednotlivci i všichni lidé a nejvíce oni sami. Na jedné straně je vědomí nesvobody, strach a tajnůstkářství, na druhé svoboda, klid a otevřenost; na jedné nevíra, na druhé víra; na jedné lež, na druhé pravda; na jedné nenávist, na druhé láska; na jedné přežití, bolestná minulost, na druhé přicházející radostná budoucnost. Jak tedy může být pochyb o tom, na čí straně bude vítězství?

Již zesnulý francouzský spisovatel vyslovil nevyvratitelnou pravdu v tomto podivuhodném, inspirovaném dopise:

„Duchovní síla nikdy nezaujímalá člověka tolik a nikdy nad ním neuplatňovala takovou moc jako dnes. Je, abych tak řekl, rozptýlena ve všem vzduchu, který svět dýchá. Těch několik osamělých duší, které si jednotlivě přály společenské znovuzrození, se postupně našlo, zavolalo na sebe, sblížilo, spojilo a navzájem pochopilo. Vytvořily skupinu, přitažlivý střed, k němuž teď ze všech čtyř světových stran směřují další duše jako skřivani k zrcátku. Tak vznikla společná, kolektivní duše, aby lidé napříště společně, vědomě a nezadržitelně uskutečňovali nastávající sjednocení a řádný pokrok národů, které si ještě nedávno byly nepřátelské. Tuto novou duši nalézám a poznávám i v jevech, které ji zdánlivě nejvíce popírají.

Zbrojení všech národů, hrozby, které si jejich představitelé vyměňují, obnovené pronásledování určitých národností, nepřátelství mezi krajany, a dokonce i ony dětinskosti na Sorbonně — to vše vypadá špatně, ale není to špatným znamením. Jsou to poslední křeče toho, co musí zaniknout. Nemoc je zde jen energickým úsilím organismu zbavit se smrtícího prvku.

Ti, kdo těžili z omylů minulosti a doufali, že z nich budou těžit ještě dlouho, navždy, se spojují, aby zabránili jakékoli změně. Odtud zbrojení, hrozby a pronásledování; podíváte-li se však pozorněji, uvidíte, že je to všechno jen vnější. Je to obrovské, ale prázdné.

Ve všem tom už není duše: přesunula se jínam. Miliony ozbrojených lidí, kteří denně cvičí k všeobecné vyhlazovací válce, už necítí nenávist k těm, s nimiž mají bojovat, a žádný z jejich velitelů se neodvažuje válku vyhlásit. Výtkám, i těm teprve vznikajícím, které zaznívají zdola, už shora začíná odpovídat veliký a upřímný soucit, uznávající jejich oprávněnost.

Vzájemné porozumění nevyhnutelně přijde v určený čas, a to dříve, než se domníváme. Nevím, zda je to tím, že brzy odejdu z tohoto světa a světlo vycházející zpod obzoru, které mě osvětluje, už oslabuje můj zrak, ale myslím, že náš svět vstupuje do doby uskutečnění slov: ‚Milujte se navzájem‘ — bez rozvažování, zda je vyslovil Bůh, nebo člověk.“ (Dumas mladší.)

Ano, jediné v uskutečňování zákona lásky v životě, nikoli v omezeném, ale v pravém významu nejvyššího zákona nepřipouštějícího žádné výjimky, spočívá záchrana z onoho strašného, stále bědnějšího a zdánlivě bezvýhodného stavu, v němž se dnes nacházejí národy křesťanského světa.

Kapitola XIII

Společenský život se může zlepšit jen sebeodříkáním lidí.

Říká se: jedna vlaštovka jaro nedělá. Má snad ale vlaštovka, která už cítí jaro, přestat létat a čekat jen proto, že jedna vlaštovka jaro nedělá? Kdyby tak čekal každý pupen a každé stéblo, jaro by nikdy nepřišlo. Ani my se při uskutečňování Božího království nemáme ptát, zda jsme první, nebo tisící vlaštovkou.

Konej své životní dílo a plň Boží vůli; buď si jist, že jedině tak neplodněji přispěješ ke zlepšení společného života.

„Nad lidmi světa se vznáší strašlivé břemeno zla a drtí je. Lidé pod ním, stále více stlačovaní, hledají způsob, jak se ho zbavit.

Vědí, že společnými silami by břemeno mohli zvednout a svrhnout, ale nedokážou se dohodnout, aby se ho chopili všichni zároveň. Každý se sklání stále níž a nechává váhu dopadat na cizí ramena. Břemeno tak lidi tíží stále více a dávno by je bylo rozdrtilo, kdyby nebylo těch, kdo se při jednání neřídí úvahami o vnějších důsledcích svých skutků, ale pouze jejich vnitřním souladem s hlasem svědomí. Takoví lidé byli a jsou křesťané. Podstata křesťanství v jeho pravém smyslu totiž spočívá v tom, že si místo vnějšího cíle, k jehož dosažení je nutný souhlas všech, klademe cíl vnitřní, k jehož dosažení nepotřebujeme souhlas nikoho. Vysvobození ze zotročení, v němž lidé žijí, nedosažitelné pro člověka řídicího se jen společenskými vztahy, se proto uskutečňovalo a uskutečňuje jedině křesťanstvím, jedině nahrazením zákona násilí zákonem lásky.

Cíl společného života ti nemůže být zcela znám, říká křesťanské učení každému člověku; můžeš si jej představovat jen jako stále větší přibližování k dobru celého světa, k uskutečnění Božího království. Cíl osobního života je ti však znám nepochybně: spočívá v tom, abys v sobě uskutečňoval co největší dokonalost lásky, potřebnou k uskutečnění Božího království. Tento cíl vždy znáš a vždy je dosažitelný.

Nejlepší dílčí vnější cíle ti mohou být neznámé a jejich uskutečnění se mohou postavit do cesty překážky. Přibližování k vnitřní dokonalosti, rozmnožování lásky v sobě i v druhých však nemůže zastavit nikdo a nic.

Stačí, aby si člověk místo falešného vnějšího společenského cíle stanovil tento jediný pravý, nepochybný a dosažitelný vnitřní cíl života, a okamžitě se rozpadnou všechny řetězy, jimiž byl zdánlivě nerozlučně spoután, a on se pocítí zcela svobodným...

Křesťan se osvobozuje od státního zákona tím, že jej nepotřebuje pro sebe ani pro druhé. Lidský život považuje za lépe chráněný zákonem lásky, který vyznává, než zákonem udržovaným násilím...

Pro křesťana, který poznal požadavky zákona lásky, nejen nemohou být závazné žádné požadavky zákona násilí; vždy se mu jeví právě jako ony lidské omyly, které je třeba odhalit a odstranit...

Vyznávání křesťanství v jeho pravém významu, zahrnujícím zásadu neodporovat zlu násilím, osvobozuje lidi od veškeré vnější moci. Nejen to: zároveň jim umožňuje dosáhnout zlepšení života, které marně hledají změnami jeho vnějších forem.

Lidem se zdá, že se jejich postavení zlepšuje díky změnám vnějších forem života. Ty jsou však vždy jen důsledkem proměny vědomí a život se zlepšuje pouze natolik, nakolik je změna na této proměně založena.

Veškeré vnější změny životních forem, které nevycházejí z proměny vědomí, lidské vědomí nejen nezlepšují, ale většinou je zhoršují. Zabíjení dětí, mučení a otroctví nezrušila vládní nařízení; proměna lidského vědomí vyvolala potřebu takových nařízení. Život se zlepšil pouze natolik, nakolik to vycházelo z proměny vědomí — tedy nakolik v lidském vědomí zákon násilí ustoupil zákonu lásky. Lidé soudí, že ovlivňuje-li proměna vědomí životní formy, musí to platit i obráceně. Protože zaměřit činnost na vnější změny je příjemnější — výsledky jsou viditelnější — a snaží, dávají vždy přednost změně forem před proměnou vědomí. Většinou se proto zabývají pouhým zdáním věci místo její podstaty. Vnější horečná a neúčinná činnost, spočívající v zavádění a uplatňování vnějších forem života, lidem zakrývá zásadní vnitřní práci na proměně vědomí, která jediná může jejich život zlepšit. Právě tato pověra nejvíce překáží všeobecnému zlepšení lidského života.

Lepší život může nastat pouze tehdy, změní-li se k lepšímu lidské vědomí. Veškeré úsilí lidí usilujících o lepší život by proto mělo směřovat k proměně vlastního vědomí i vědomí ostatních.

Křesťanství v pravém smyslu, a jediné takové křesťanství, osvobozuje lidi z otroctví, v němž dnes žijí, a pouze ono jim umožňuje skutečně zlepšit osobní i společný život.

Zdálo by se jasné, že jediné pravé křesťanství, vylučující násilí, přináší spásu každému jednotlivci a zároveň umožňuje zlepšení společného života lidstva. Lidé je však nemohli přijmout, dokud plně neokusili život podle zákona násilí a neprošli polem omylů, krutostí a utrpení státního života ve všech směrech.

Jako nejpřesvědčivější důkaz nepravdivosti a především neuskutečnitelnosti Kristova učení se často uvádí, že je lidé znají devatenáct set let, a přesto je nepřijali v plném významu, nýbrž pouze navenek. „Je-li známé tolik let a přece se nestalo vodítkem lidského života, zahynulo-li tolik mučedníků a vyznavačů křesťanství bezúčelně, aniž změnili stávající řád, pak je to zjevný důkaz, že toto učení není pravdivé a nelze je uskutečnit,“ říkají lidé.

Tak mluvit a uvažovat je stejné jako tvrdit, že když zaseté zrnو hned nekvete a nenese plody, ale leží v zemi a rozkládá se, dokazuje to, že není pravé a klíčivé, a že je tedy možné i nutné je zašlapat.

Bylo nevyhnutelné a nezbytné, že křesťanské učení nebylo přijato v plném významu hned při svém vzniku, ale pouze ve vnější, překroucené podobě.

Učení bořící celé tehdejší uspořádání světa nemohlo být při svém zjevení přijato v plném významu; bylo přijato pouze ve vnější, překroucené podobě.

Lidé, tehdy jejich ohromná většina, nebyli schopni pochopit Kristovo učení pouze duchovní cestou. Bylo třeba přivést je k porozumění zkušeností: aby na vlastním životě, na vlastní kůži poznali, že každé odchýlení od tohoto učení znamená záhubu.

Učení bylo přijato — jinak to ani nešlo — jako vnější bohoslužba nahrazující pohanství a život pokračoval stále dál po pohanské cestě. Toto překroucené učení však bylo neoddělitelně spojeno s evangeliem a kněží falešného křesťanství přes všechno úsilí nemohli před lidmi skrýt samotnou podstatu nauky. Pravé učení se proti jejich vůli lidem postupně odhalovalo a stalo se součástí jejich vědomí.

Po osmnáct století probíhal tento dvojí proces, kladný i záporný. Na jedné straně se lidé stále více vzdalovali možnosti dobrého a rozumného života, na druhé se stále více vyjasňoval pravý smysl učení.

V naší době tento proces dospěl k tomu, že křesťanská pravda, dříve poznávaná jen hrstkou lidí obdařených živým náboženským citem, se v některých svých projevech, v podobě socialistických nauk, stala přístupnou i nejprostšímu člověku. Život společnosti však této pravdě na každém kroku nejhruběji a nejzjevněji odporuje.

Postavení našeho evropského lidstva s jeho vlastnictvím půdy, daněmi, duchovenstvem, věznicemi, gilotinami, pevnostmi, děly, dynamitem, miliardáři a žebráky se vskutku zdá strašné. Je to však jen zdání. Vždyť všechno to, všechny hrůzy, které se dějí i které očekáváme, pácháme nebo se chystáme páchat my sami. To všechno nejen nemusí existovat, ale podle stavu lidského vědomí ani existovat nemá. Síla přece není ve formách života, ale ve vědomí lidí. A to se nachází v nejvyhrocenějším, do dvou protikladných směrů napjatém, křiklavém rozporu. Kristus řekl, že přemohl svět, a skutečně jej přemohl. Zlo světa, jakkoli strašné, již neexistuje, protože již neexistuje v lidském vědomí.

Vědomí roste plynule, nikoli skoky. Nikdy nelze přesně určit hranici oddělující jednu dobu lidského života od druhé; přesto tato hranice existuje, stejně jako hranice mezi dětstvím a mládím či zimou a jarem. Není-li přesná hranice, existuje přechodné období. A právě takové období dnes prožívá evropské lidstvo. Všechno je připraveno k přechodu z jednoho stavu do druhého; chybí jen podnět, který změnu uskuteční. Ten může přijít každou vteřinu. Společenské vědomí již odmítá dosavadní formu života a dávno je připraveno přijmout novou. Všichni to stejně vědí i cítí. Setrvačnost minulosti a bázeň před budoucností však způsobují, že to, co je ve vědomí dávno hotové, někdy ještě dlouho nevstoupí do skutečnosti. V takových chvílích stačí někdy jediné slovo, aby vědomí našlo svůj výraz a hlavní síla společného života lidstva — veřejné mínění — okamžitě, bez boje a násilí, převrátila celý stávající řád...

Lidé se vysvobodí z ponížení, zotročení a nevědomosti nikoli revolucemi, odbory či mírovými kongresy, ale nejprostší cestou: každý, koho budou vybízet k účasti na násilí proti jeho bratrům i proti němu samému, si uvědomí své pravé duchovní já a s údivem se zeptá: „Proč bych to měl dělat?“

Lidstvo nezachrání revoluce, důmyslná a moudrá socialistická či komunistická uspořádání svazů, arbitráže a podobné věci, ale pouze takové duchovní vědomí, až se stane společným všem.

Stačí, aby se člověk probudil z hypnózy, která mu zakrývá jeho pravé lidské poslání, a nejenže odmítne požadavky státu, ale bude nesmírně udiven a pobouřen, že se na něj někdo s takovými požadavky vůbec může obracet.

„A toto probuzení může nastat každou chvílí,“ napsal jsem před patnácti lety. Dnes mohu směle napsat: toto probuzení se děje. Víím, že se ho ve svých osmdesáti letech nedožiji, ale stejně jistě, jako víím, že po zimě přijde jaro a po noci den, víím také, že tato doba v životě našeho křesťanského lidstva nastala.

Kapitola XIV

Lidská duše je svou přirozeností křesťanská.

Lidé přijímají křesťanství vždy jako něco zapomenutého, na co si náhle vzpomněli... Křesťanství pozvedá člověka do výše, z níž se mu otevírá radostný svět podřízený rozumnému zákonu. Pocit člověka, který poznává pravdu křesťanství, se podobá pocitu někoho zavřeného v temné a dusné věži, kdo vystoupí na její nejvyšší otevřenou plošinu a spatří krásný svět, který dosud neviděl.

Vědomí podřízenosti lidskému zákonu zotročuje; vědomí podřízenosti Božímu zákonu osvobozuje.

Jednou z jistých zákonitostí lidské práce je, že čím vzdálenější je cíl našeho snažení a čím méně toužíme sami spatřit plody své práce, tím větší a rozsáhlejší bude náš úspěch.

John Ruskin.

Nejdůležitější a nejpotřebnější lidské skutky, pro člověka samého i pro druhé, jsou ty, jejichž důsledky sám neuvidí.

„To všechno může být pravda. Ale aby se lidé mohli osvobodit od života založeného na násilí, v němž uvízli a který je drží, museli by být všichni nábožensky založení. Museli by být připraveni obětovat své tělesné a osobní blaho kvůli plnění Božího zákona a žít nikoli budoucností, ale jen přítomností, v níž by se snažili uskutečňovat Boží vůli zjevenou v lásce. Lidé našeho světa však nábožensky založení nejsou, a proto takto žít nemohou.“

Tak mluví lidé naší doby, jako by předpokládali, že náboženské vědomí, víra, je stavem lidské přirozenosti cizím, něčím výjimečným, vštípeným výchovou a uměle navozeným. Myslet a mluvit tak však mohou jen lidé, kteří jsou v důsledku zvláštního stavu křesťanského světa dočasně zbaveni nejnezbytnější a nejpřirozenější podmínky lidského života — víry.

Taková námitka se podobá námitce proti nutnosti práce pro lidské blaho: k práci je prý zapotřebí sil, ale co mají dělat ti, kdo práci natolik odvykli, že fyzicky pracovat nemohou, neumějí a nemají na to sílu?

Práce však není něčím umělým, vymyšleným a lidmi předepsaným, nýbrž něčím nevyhnutelným a nezbytným, bez čeho by lidé nemohli žít. Stejně je to s vírou, tedy s vědomím vlastního vztahu k nekonečnu a s vodítkem pro skutky z tohoto vztahu vyplývajícím. Taková víra nejenže není výchovou vštípeným, umělým a výjimečným jevem, ale je naopak přirozenou vlastností lidské povahy, bez níž lidé nikdy nežili a nemohou žít, stejně jako ptáci nemohou žít bez křídel.

Vidíme-li dnes v našem křesťanském světě lidi zbavené náboženského vědomí — přesněji řečeno nikoli zbavené, nýbrž mající toto vědomí zastřené —, je tento pokřivený, nepřirozený stav jen dočasný a nahodilý. Týká se nemnohých a vznikl ze zvláštních podmínek, v nichž lidé křesťanského světa žili a žijí. Je stejně výjimečný jako postavení lidí, kteří žijí a mohou žít bez práce.

Aby proto lidé, kteří ztratili tento přirozený a pro lidský život nezbytný cit, jej znovu pocítili, nemusí nic vymýšlet ani zavádět. Stačí odstranit klam, který před nimi tento cit dočasně zakryl a zatemnil.

Stačí, aby se lidé našeho světa zbavili klamu církevní víry překrucující křesťanské učení a na ní založeného nejen ospravedlňování, ale i vyvyšování státního uspořádání, které stojí na násilí a je s křesťanstvím neslučitelné. V duších lidí nejen křesťanského, ale celého světa se pak sama odstraní hlavní překážka náboženského uvědomění nejvyššího zákona lásky, nepřipouštějícího výjimky ani násilí. Tento zákon byl lidstvu zjeven před devatenácti sty lety a dnes jako jediný odpovídá požadavkům lidského svědomí.

Jakmile tento zákon vstoupí do vědomí jako nejvyšší zákon života, sám ustane mravně zhoubný stav, v němž jsou největší nespravedlnosti a krutosti páchané lidmi na sobě navzájem pokládány za přirozené a člověku vlastní jednání. Uskuteční se to, o čem dnes sní, co si přejí a slibují všichni socialističtí a komunističtí budovatelé budoucích společností — a mnohem více. Dosáhne se toho prostředky zcela opačnými; podaří se to právě proto, že se nebude užívat vnitřně rozporných prostředků násilí, jimiž o to usilují vlády i jejich odpůrci. Osvobození od zla, které lidi trýzní a kazí, nepřijde tím, že upevní či uchovají dosavadní zřízení — monarchii, republiku nebo jiné —, ani tím, že stávající řád zničí a nastolí lepší, socialistický či komunistický. Vůbec nepřijde tím, že si jedni představí určité společenské uspořádání, které považují za nejlepší, a násilím k němu přinutí druhé. Přijde jediné tak, že každý člověk, většina lidí, bude jednat bez uvažování a starostí o důsledky své činnosti pro sebe i druhé, nikoli kvůli tomu či onomu uspořádání společnosti, ale pouze proto, aby ve vlastním životě plnil zákon, který uznává za nejvyšší — zákon lásky, nepřipouštějící násilí za žádných okolností.

Kapitola XV

Mnohem přirozenější je představit si lidskou společnost řízenou rozumnými, prospěšnými a všemi uznávanými pravidly než dnešní společnosti, v nichž lidé žijí podřízeni pouhému násilí.

Pro neprobuzeného člověka je státní moc souborem jakýchsi posvátných institucí, orgánů živého těla a nezbytnou podmínkou lidského života. Pro probuzeného člověka jsou to hluboce pomýlení lidé, kteří si připisují fantastický význam bez jakéhokoli rozumného opodstatnění a násilím uskutečňují svá přání. Jsou to pro něj pomýlení a většinou podplacení lidé, kteří páchají násilí na druhých, stejně jako lupiči přepadající lidi na cestách. Stáří tohoto násilí, jeho rozsah ani organizace nemohou změnit podstatu věci. Pro probuzeného člověka neexistuje to, čemu se říká stát, a proto pro něj neexistuje ospravedlnění násilí páchaného jeho jménem. Nemůže se ho tedy účastnit. Státní násilí nezanikne vnějšími prostředky, ale jedině vědomím lidí probuzených k pravdě.

Možná bylo státní násilí nezbytné na dřívějším stupni vývoje lidí a možná je potřebné ještě dnes. Lidé však nemohou nevidět a nepředvídat stav, v němž bude násilí mírovému soužití pouze překážet. A vidí-li a předvídají-li jej, nemohou neusilovat o jeho uskutečnění. Prostředkem k tomu je vnitřní zdokonalování a neúčast na násilí.

„Ale jak žít bez vlády, bez moci? Tak lidé nikdy nežili,“ namítnou.

Lidé si na státní formu, v níž žijí, tak zvykli, že ji považují za nevyhnutelnou a věčnou formu lidského života. Je to však jen zdání: lidé žili a žijí i mimo stát. Tak žily a dosud žijí všechny divoké národy, které nedospěly k tomu, čemu se říká civilizace. Stejně žijí i lidé, kteří svým pochopením smyslu života civilizaci přerostli: v Evropě, Americe a zvláště v Rusku žijí křesťanská společenství, která odmítla vládu, nepotřebují ji a pouze nevyhnutelně snášejí její vměšování.

Stát je dočasnou, nikoli trvalou formou lidského života. Jako život jednotlivce není nehybný, ale stále se mění, postupuje a zdokonaluje, tak se nepřetržitě mění, postupuje a zdokonaluje i život celého lidstva. Každý člověk kdysi sál mateřské mléko, hrál si s hračkami, učil se, pracoval, ženil se, vychovával děti, zbavoval se vášní a ve stáří nabýval moudrosti. Stejně moudří a zdokonaluje se i život národů, jen nikoli v letech jako u jednotlivce, ale ve staletích a tisíciletích. A stejně jako se hlavní změny v člověku odehrávají v duchovní, neviditelné oblasti, odehrávají se hlavní změny lidstva především v neviditelné oblasti jeho náboženského vědomí.

Tyto změny probíhají u jednotlivce tak pozvolna, že nikdy nelze určit hodinu, den či měsíc, kdy dítě přestalo být dítětem a stalo se mladíkem a mladík dospělým mužem; přesto vždy neomylně poznáme, že přechod již nastal. Stejně nemůžeme určit roky, kdy lidstvo či jeho část překonaly jeden náboženský věk a vstoupily do dalšího. Jakmile se však přechod uskutečnil, víme o lidstvu či jeho části, že vstoupily do vyššího náboženského věku, právě tak jako víme o někdejším dítěti, že už je mladíkem.

Právě takový přechod z jednoho věku lidstva do druhého se v naší době uskutečnil v životě národů křesťanského světa.

Neznáme hodinu, kdy se dítě stalo mladíkem, ale víme, že si už nemůže hrát s hračkami. Stejně nedokážeme uvést rok, ba ani desetiletí, během něhož lidé křesťanského světa vyrostli z dřívější

formy života a přešli do jiného věku, určeného jejich náboženským vědomím. Nemůžeme však nevidět, že si už nemohou vážně hrát na dobývání, setkání panovníků, diplomatické úskoky, ústavy s jejich sněmovnami a dumami, na sociálně revoluční, demokratické a anarchistické strany a revoluce. Především již nemohou všechny tyto činnosti zakládat na násilí.

Zvlášť patrné je to dnes u nás v Rusku, po vnější změně státního zřízení. Vážně uvažující Rusové musí vůči všem nově zavedeným formám vlády pocítovat asi totéž jako dospělý, kterému někdo daruje novou hračku, již v dětství neměl. Ať je hračka jakkoli nová a zajímavá, nepotřebuje ji a může se na ni dívat jen s úsměvem. Tak je to u nás v Rusku s naší ústavou, dumou a různými revolučními svazy a stranami — pro všechny myslící lidi i pro velikou masu lidu. Vždyť dnešní Rusové, kteří již podle mého přesvědčení alespoň nejasně tuší podstatu pravého Kristova učení, nemohou vážně věřit, že lidské poslání na světě spočívá v tom, aby krátký čas mezi narozením a smrtí věnovali řečnění ve sněmovnách, na schůzích socialistických soudruhů či u soudů, souzení bližních, jejich chytání, zavírání a zabíjení, házení bomb, zabírání jejich půdy nebo starosti o to, aby Finsko, Indie, Polsko či Korea byly připojeny k tomu, čemu se říká Rusko, Anglie, Prusko a Japonsko; nebo naopak aby byla tato území osvobozena násilím, k čemuž by byli připraveni se navzájem hromadně vraždit. Člověk naší doby musí v hloubi duše vnímat naprosté šílenství takového jednání.

Celou hrůzu života, který vedeme, a jeho rozpor s lidskou přirozeností nevidíme jen proto, že hrůzy, uprostřed nichž klidně žijeme, nastupovaly tak pozvolna, až jsme je přestali vnímat. Ve svém životě jsem spatřil opuštěného starce v nejstrašnějších stavu: v těle se mu hemžili červi a nemohl bez bolesti pohnout jediným údem. Přesto hrůzu svého stavu nevnímal, protože do něho dospěl tak nepozorovaně; žádal jen čaj a cukr. Stejně je tomu s námi: nevidíme hrůzu svého života jen proto, že jsme k nynějšímu stavu došli nepatrnými krůčky. Jako onen stařec ji nevnímáme a radujeme se jen z nových kinematografů a automobilů, jako se on radoval z čaje a cukru. Není důvod se domnívat, že odstranění násilí člověka nad člověkem, cizího lidské rozumné a milující přirozenosti, by lidské postavení nezlepšilo, nýbrž zhoršilo. Ale i kdybychom toto nechali stranou, dnešní stav společnosti je tak strašně špatný, že si horší lze stěží představit.

Otázka, zda lidé mohou žít bez vlády, proto není hrozná, jak ji chtějí vykreslit zastánci nynějšího řádu, ale pouze směšná — jako by byla směšná otázka položená mučenému člověku, jak bude žít, až jej přestanou trýznit.

Lidé, kteří díky státnímu zřízení zaujímají mimořádně výhodné postavení, si život bez státní moci představují jako největší chaos a boj všech proti všem. Jako by nešlo ani o soužití zvířat — ta žijí pokojně bez státního násilí —, ale o jakési strašlivé bytosti, vedené jen nenávistí a šílenstvím. Takto si lidé představují pouze proto, že jim připisují vlastnosti odporující jejich podstatě, vypěstované právě státním uspořádáním, do něhož se sdružili a které nadále udržují, přestože je zjevně nepotřebné a pouze škodlivé.

Na otázku, jaký bude život bez moci a bez vlády, je proto možná jediná odpověď: určitě v něm nebude všechno zlo, které vláda působí. Nebude soukromé vlastnictví půdy, nebudou daně vynakládané na věci, jež lid nepotřebuje, nebude rozdělování národů ani zotročování jedněch druhými, nejlepší síly národů nebude pohlcovat příprava válek, nebude strach — na jedné straně z bomb, na druhé ze šibenic —, nebude šílený přepych jedněch a ještě šílenější bída druhých.

Kapitola XVI

Žijeme v době kázně, kultury a civilizace, ale dosud zdaleka ne v době mravnosti. Za dnešního stavu lze říci, že štěstí států roste spolu s neštěstím lidí. A je otázka, zda bychom nebyli šťastnější v prvotním stavu bez této kultury než v našem stavu současném.

Jak totiž lze učinit lidi šťastnými, neučiníme-li je mravnými a moudrými!

Kant.

Snaž se žít tak, abys násilí nepotřeboval.

Velmi jsme si zvykli uvažovat, jak uspořádat život druhých, život lidí vůbec, a takové úvahy nám nepřipadají zvláštní. Mezi nábožensky založenými, a proto svobodnými lidmi by však nikdy nemohly vzniknout. Jsou důsledkem despotismu, vlády jednoho či několika lidí nad ostatními.

Takto uvažují sami despotové i lidé, které zkazili.

Tento blud škodí nejen tím, že trýzní a mrzačí lidi vystavené despotovu násilí, ale i tím, že ve všech oslabuje vědomí nutnosti napravovat sebe sama, ačkoli to je jediný skutečně účinný prostředek, jak působit na druhé.

Nejenže jeden člověk nemá právo nakládat s mnohými; ani mnozí nemají právo nakládat s jediným.

V. Čertkov.

„Přece však: jakou podobu bude mít život lidí, kteří se rozhodnou žít bez vlády?“ ptají se lidé a zjevně předpokládají, že vždy vědí, jakou formu jejich život získá a v jaké bude pokračovat. Proto by prý i ti, kdo se rozhodnou žít bez vlády, měli předem vědět, jak bude jejich život vypadat. Lidé to však nikdy nevěděli a ani nemohou vědět. Přesvědčení, že to mohou vědět, a dokonce budoucí podobu života utvářet, je jen velmi hrubá, byť prastará a rozšířená pověra. Ať se lidé vládám podřizují, či nikoli, nikdy nevěděli, nevědí a nemohou vědět, jakou podobu jejich život získá. Tím méně může malá skupina lidí podle své vůle uspořádat život všech: ten se vždy utváří nikoli podle vůle několika jednotlivců, ale z mnoha složitých příčin na jejich vůli nezávislých, z nichž hlavní je mravní a náboženský stav většiny společnosti.

Pověra, že někteří lidé nejen dokážou předem znát podobu budoucího života druhých, tedy většiny, ale také jej mohou zařídit, vznikla a trvá z touhy těch, kdo páchají násilí, ospravedlnit svou činnost a z touhy těch, kdo násilí snášejí, vysvětlit a zmírnit tíhu svého údělu. Ti první přesvědčují sebe i ostatní, že vědí, co dělat, aby lidský život získal podobu, kterou pokládají za nejlepší. Ti druzí tomu věří, dokud nemají sílu násilí svrhnout, neboť jedině taková víra dává jejich postavení nějaký smysl.

Zdálo by se, že dějiny národů měly tuto pověru co nejrozhodněji vyvrátit.

Na konci osmnáctého století několik Francouzů násilím udržuje despotické královské zřízení; přes všechno jejich úsilí se však rozpadá a vzniká republika. Stejně tak přes veškeré úsilí jejich představitelů, kteří ji chtějí uchovat, a přes největší násilí nastupuje na její místo Napoleonovo císařství. Opět proti vůli vládců pak místo dědičného císařství přichází koalice, Karel X., ústava,

znovu revoluce, nová republika a opět místo republiky Ludvík Filip a tak dále až k dnešní republice. Stejně je to i se všemi ostatními násilnými lidskými činnostmi. Veškeré úsilí papežství nejen nezabraňuje protestantství, ale právě je vyvolává. Veškeré úsilí kapitalismu jen posiluje socialistické snahy. Jestliže se násilím nastolené formy nějakou dobu udrží nebo se opět násilím promění, je to pouze proto, že v dané době určité formy přestaly odpovídat celkovému, a především duchovnímu stavu lidu, nikoli proto, že je někdo udržoval či zaváděl.

Víra, že někteří lidé — menšina — mohou uspořádat život většiny, tedy to, co se pokládá za nejnepochybnější pravdu a v jejímž jménu se páchají největší zločiny, je pouhá pověra. Činnost na ní založená, politická činnost revolucionářů, vládců a jejich pomocníků, běžně považovaná za nejváženější a nejdůležitější práci, je ve skutečnosti tou nejprázdnější a navíc škodlivou lidskou činností, která skutečnému blahu lidstva překážela a překáží více než cokoli jiného. Ve jménu této pověry tekly a tečou řeky krve a kvůli pošetilé a zhoubné činnosti z ní vzešlé lidé snášeli a snášejí nesčetná utrpení. Nejhorší je, že se ve jménu této pověry prolévají řeky krve, přestože právě ona nejvíce bránila a brání úspěšnému uskutečňování těch zlepšení společenského života, která odpovídají době a danému stupni lidského vědomí. Skutečnému pokroku překáží především tím, že lidé ve jménu zachování a upevnění nebo změny a zlepšení společenského řádu obracejí všechny síly k působení na druhé. Tím se zbavují práce na vnitřním zdokonalování, která jediná může přispět k proměně uspořádání celé společnosti.

Lidský život jako celek směřuje a musí směřovat k věčnému ideálu dokonalosti jedině tím, že se každý člověk přibližuje vlastní, stejně bezmezné dokonalosti.

Jak strašlivá a zhoubná je pověra, pod jejímž vlivem lidé zanedbávají vnitřní práci na sobě — tedy to jediné, co je skutečně potřebné pro jejich vlastní i obecné blaho a co mají ve své moci — a obracejí všechny síly k uspořádávání života druhých, jež v jejich moci není! K dosažení tohoto nemožného cíle používají násilné prostředky, prokazatelně špatné a škodlivé pro sebe i ostatní, které je nejjistěji vzdalují vlastní i společné dokonalosti.

Kapitola XVII

Stačí, aby se člověk odvrátil od řešení vnějších otázek a položil si jedinou pravou, člověku vlastní vnitřní otázku — jak nejlépe prožít svůj život —, a všechny vnější otázky získají nejlepší řešení.

Nevíme a nemůžeme vědět, v čem spočívá obecné dobro. S jistotou však víme, že jej lze dosáhnout jen plněním zákona dobra, který je zjeven každému člověku.

Kdyby lidé místo zachraňování světa chtěli zachraňovat sebe, místo osvobozování lidstva osvobozovat sebe — kolik by toho udělali pro záchranu světa a osvobození lidstva!

Gercen.

V osobním i společném životě platí jediný zákon: chceš-li život zlepšit, buď připraven jej odevzdat.

Konej své životní dílo a plň Boží vůli; buď si jist, že jediné tak neplodněji přispěješ ke zlepšení společného života.

„To vše může být pravda, ale zdržet se násilí bude rozumné teprve tehdy, až všichni nebo většina lidí pochopí jeho nevýhodnost, zbytečnost a nerozumnost. Dokud se to nestane, co má dělat jednotlivec? Má se snad přestat bránit a vydat sebe, život i osud svých blízkých napospas zlým a krutým lidem?“

Otázka, co mám udělat proti násilí páchanému před mýma očima, však vychází stále z téže hrubé pověry: že člověk dokáže nejen znát budoucnost, ale také ji utvářet podle své vůle. Pro člověka osvobozeného od této pověry taková otázka neexistuje a nemůže existovat.

Zločinec pozvedl nůž nad oběti, já mám v ruce pistoli a zabiji ho. Nevím však a nemohu vědět, zda by svůj úmysl uskutečnil. Možná by jej neprovedl, kdežto já svůj zlý skutek provedu jistě. Jediné, co člověk v tomto i ve všech podobných případech může a má udělat, je tedy to, co má dělat vždy a za všech okolností: konat, co pokládá za svou povinnost před Bohem a vlastním svědomím. Svědomí od něj může žádat oběť vlastního života, nikdy však života cizího. Totéž platí i o prostředcích odporu proti společenskému zlu.

Na otázku, co má člověk dělat, když vidí zločiny páchané jedním či mnoha lidmi, může ten, kdo se zbavil pověry o možnosti znát budoucí stav lidí a násilím jej utvářet, odpovědět pouze: jednej s druhými tak, jak chceš, aby jednali s tebou.

„Ale on krade, loupí a zabíjí, kdežto já nekradu, neloupím a nezabíjím. Ať dodržuje zákon vzájemnosti on, pak jej lze požadovat i ode mě,“ říkají obvykle lidé našeho světa, tím sebejistěji, čím výše ve společnosti stojí. „Nekradu, neloupím, nezabíjím,“ říká vládce, ministr, generál, soudce, pozemkový vlastník, obchodník, voják i policista. Pověra o společenském uspořádání, ospravedlňující jakékoli násilí, zatemnila vědomí lidí natolik, že nevidí nepřetržité loupení a zabíjení páchané ve jménu pověry o budoucím uspořádání světa. Vidí jen vzácné násilné pokusy takzvaných vrahů, lupičů a zlodějů, kteří své násilí nemohou ospravedlnit jménem dobra.

„Je to zloděj, lupič, vrah; nedodržuje zásadu nedělat druhému to, co nechce, aby druhí dělali jemu,“ říkají — kdo? Právě ti, kteří neustále zabíjejí ve válkách a nutí lidi připravovat se k zabíjení, loupí a okrádají cizí i vlastní národy.

Jestliže se zásada dělat druhému to, co chceme, aby druhí dělali nám, ukázala nedostatečnou vůči lidem, které naše společnost označuje za vrahy, lupiče a zloděje, je to pouze proto, že tito lidé patří k ohromné většině lidu, kterou po celé generace nepřetržitě zabíjeli, olupovali a okrádali lidé neschopní kvůli svým pověrám vidět zločinnost vlastních skutků.

Na otázku, jak jednat s lidmi, kteří se proti nám chystají páchat nejružnější násilí, je proto jediná odpověď: přestaň druhým dělat to, co nechceš, aby dělali tobě.

Ponechme stranou nespravedlnost toho, že se přežitý zákon odplaty uplatňuje jen na některé případy násilí, zatímco nejstrašnější a nejkrutější násilí páchané státem ve jménu pověry o budoucím uspořádání zůstává bez trestu. Hrubá odplata za násilí takzvaných lupičů a zlodějů je navíc zjevně nerozumná a vede přímo k opaku cíle, pro nějž se vykonává. Ničí totiž nesmírně mocnou sílu veřejného mínění, která lidi chrání před nejružnějším vzájemným násilím stokrát účinněji než věznice a šibenice.

Tatáž úvaha platí se zvláštní naléhavostí pro mezinárodní vztahy. „Co dělat, až přijdou divoké národy a budou nám brát plody naší práce, naše ženy a dcery?“ říkají lidé. Myslí jen na to, jak zabránit zločinům proti sobě, a zapomínají, že právě takové zločiny nepřetržitě páchají na druhých národech. Běloši mluví o žlutém nebezpečí. Indové, Číňané a Japonci mají mnohem větší důvod mluvit o nebezpečí bílém. Stačí se zbavit pověry ospravedlňující násilí, aby se člověk zhrozil všech zločinů, které jedny národy spáchaly a stále páchají na druhých. Ještě více se pak zhrozí mravní otupělosti vyrůstající z této pověry, v níž Angličané, Rusové, Němci, Francouzi a Jihoameričané tváří v tvář hrůzným zločinům, které spáchali a páchají v Indii, Indočíně, Polsku, Mandžusku a Alžírsku, mohou mluvit nejen o nebezpečí násilí, jež jim hrozí, ale i o nutnosti se před ním chránit.

Stačí tedy, aby se člověk alespoň na chvíli v myšlenkách zbavil strašné pověry, že lze znát budoucí uspořádání společnosti, která ospravedlňuje jakékoli násilí v jeho zájmu, a upřímně a vážně se podíval na lidský život. Pak mu bude jasné, že uznávat nutnost odporovat zlu násilím neznamena nic jiného než ospravedlňovat své navyklé, oblíbené neřesti: pomstychtivost, ziskovost, závist, ctižádost, touhu po moci, pýchu, zbabělost a zlobu.

Kapitola XVIII

Sám Stvořitel určil, aby měřítkem všech lidských skutků nebyl prospěch, ale spravedlnost. Proto je veškeré úsilí určovat míru prospěšnosti vždy neplodné. Žádný člověk nikdy nevěděl, neví a nemůže vědět, jaké konečné důsledky bude mít určitý skutek nebo řada skutků pro něj i pro ostatní. Každý však může vědět, který skutek je spravedlivý a který nikoli. Stejně tak můžeme všichni vědět, že důsledky spravedlnosti budou nakonec nejlepší pro druhé i pro nás, přestože předem nedovedeme říci, jak toto nejlepší bude vypadat a v čem bude spočívat.

John Ruskin.

Poznáte pravdu a pravda vás osvobodí.

Jan 8,32.

Člověk myslí — tak byl stvořen. Je zřejmé, že má myslet rozumně. Rozumně myslící člověk především uvažuje o tom, pro jaký cíl má žít: myslí na svou duši a na Boha. Podívejte se však, na co myslí světszí lidé. Na cokoli, jen ne na toto. Myslí na tanec, hudbu, zpěv a podobné požitky; na stavby, bohatství a moc; závidějí postavení boháčům a králům. Ale vůbec neuvažují o tom, co znamená být člověkem.

Pascal.

Vy všichni trpící lidé křesťanského světa, mocní a bohatí i utlačovaní a chudí, zbavte se klamů falešného křesťanství a státnosti, které vám zakrývají to, co vám zjevil Kristus a co žádá váš rozum i srdce. Pak jasně uvidíte, že ve vás, jen ve vás samých, jsou příčiny všech tělesných utrpení — bídy — i utrpení duševních: pocitu křivdy, závisť a rozhořčení, které mučí vás, utlačované a chudé. A také ve vás, mocných a bohatých, jsou příčiny strachu, výčitek svědomí a vědomí hříšnosti vlastního života, které podle míry vaší mravní citlivosti více či méně znepokojují i vás.

Pochopte, jedni i druhí, že jste se nenarodili jako otroci ani jako páni ostatních, že jste svobodní lidé; svobodní a rozumní jste však jen tehdy, plníte-li nejvyšší zákon svého života. Tento zákon vám byl zjeven. Stačí odhodit lži, které jej před vámi skrývají, a bude vám jasné, v čem spočívá on i vaše blaho. Zákonem je láska a blaho je pouze v jeho plnění. Pochopíte-li to, stanete se skutečně svobodnými a získáte všechno, čeho se nyní tak marně snažíte dosáhnout složitými cestami, na něž vás svádějí zmatení, v nic nevěřící a zkažení lidé.

„Pojďte ke mně všichni, kdo se namáháte a jste obtíženi břemeny, a já vám dám odpočínutí. Vezměte na sebe mé jho a učte se ode mne, neboť jsem tichý a pokorného srdce; a naleznete odpočínutí svým duším. Mé jho je dobré a mé břemeno lehké.“ (Mt 11,28–30.) Zachrání vás, zbaví zla, které snášíte, a dá vám pravé dobro, k němuž tak neobratně směřujete, nikoli touha po vlastním prospěchu, závist, následování stranického programu, nenávisť, rozhořčení, touha po slávě, dokonce ani smysl pro spravedlnost, a především ne starost o uspořádání života druhých. Učiní to pouze práce pro vlastní duši, jakkoli vám to zní podivně — práce bez vnějšího cíle a bez úvah, co z ní může vzejít.

Pochopte, že domněnka, podle níž člověk může uspořádat život druhých, je hrubou pověrou, přijímanou jen pro její stáří. Pochopte, že lidé zaměstnaní uspořádáváním životů druhých — od monarchů, prezidentů a ministrů po špehy a katy, stejně jako členové a vůdcové stran či diktátoři — nejsou něčím vznešeným, jak se dnes mnozí domnívají. Naopak jsou to ubozí, hluboce

pomýlení lidé, kteří se zabývají nejen něčím nemožným a pošetilým, ale jednou z nejodpornějších činností, jakou si člověk může vybrat.

Lidé už chápou ubohou nízkost špeha a kata, začínají ji chápat u četníka, policisty a částečně i vojáka, ale dosud ji nechápou u soudce, senátora, ministra, monarchy, vůdce či účastníka revoluce. Přitom práce senátora, ministra, monarchy a stranického vůdce je stejně nízká, lidské přirozenosti cizí a odporná, ba horší než práce kata a špeha: je totiž stejná, ale navíc zahalená pokrytectvím.

Pochopte, všichni lidé a zvláště vy mladí, že nejen zasvětit život, ale vůbec se zabývat násilným uspořádáním životů druhých podle vlastních představ je nejen hrubou pověrou, ale odpornou, zločinnou a pro duši zhoubnou činností. Pochopte, že touze po blahu druhých, vlastní osvícené lidské duši, nevyhovuje horečné zařizování jejich života násilím, ale pouze vnitřní práce na sobě, v níž jediné je člověk zcela svobodný a sám sobě pánem. Jen tato práce, spočívající v rozmnožování lásky v sobě, může takovou touhu uspokojit. Pochopte, že jakákoli činnost směřující k uspořádání životů druhých násilím nemůže sloužit lidskému blahu. Je vždy více či méně uvědomělým pokryteckým klamem, který pod maskou služby lidem skrývá nízké vášně: ješitnost, pýchu a zířnost.

Pochopte to především vy, mladí, generace budoucnosti. Přestaňte, jak dnes činí většina z vás, hledat domnělé štěstí v budování blaha lidu účastí na vládě, soudnictví či vyučování druhých, a proto vstupovat do všemožných gymnázií a univerzit, které vás navykají zahálce, domýšlivosti a pýše a kazí vás. Přestaňte se účastnit rozličných organizací, které údajně usilují o blaho lidových mas. Hledejte jediné, co každý člověk vždy potřebuje, co je vždy každému dostupné, co jemu samému přináší největší dobro a nejjistěji slouží i dobru jeho bližních. Hledejte v sobě jen jedno: růst lásky odstraňováním všeho, co brání jejímu projevu — omylů, hříchů a vášní. Tak budete nejúčinněji přispívat k lidskému blahu. Pochopte, že plnění nejvyššího zákona lásky, který jsme dnes poznali a který vylučuje násilí, je pro nás stejně nevyhnutelné jako pro ptáky zákon tahu a stavění hnízd, pro býložravce živení se rostlinami a pro dravce masem. Každé odchýlení od tohoto zákona je proto pro nás jistě zhoubné.

Pochopte to a zasvěťte život této radostné práci; jen s ní začnete a okamžitě poznáte, že v tom, jediné v tom spočívá poslání lidského života. Jen to přináší zlepšení života všech lidí, o něž tak marně a tak nesprávnými cestami usilujete. Pochopte, že lidské blaho je pouze v jednotě a že jednoty nelze dosáhnout násilím. Nastává jen tehdy, když lidé na sjednocování nemyslí a každý myslí pouze na plnění zákona života. Jedině tento nejvyšší zákon života, společný všem, lidi spojuje.

Nejvyšší zákon života zjevený Kristem je dnes lidem jasný. Jen jeho následování je nyní může spojit, dokud nebude zjeven nový zákon, ještě jasnější a lidské duši bližší.

Kapitola XIX

Jedni hledají dobro či štěstí v moci, druzí ve vědě, třetí ve smyslových požitcích. Ti, kdo jsou svému dobru skutečně blízko, chápou, že nemůže spočívat v něčem, co mohou vlastnit jen někteří, a ne všichni. Vědí, že pravé lidské dobro je takové, že je mohou mít všichni současně, bez dělení a závisti, a že o ně nikdo nemůže přijít, pokud sám nechce.

Pascal.

Máme jediného, pouze jediného neomylného vůdce: univerzálního ducha, který proniká námi všemi společně i každým zvlášť a vkládá do každého touhu po tom, co je správné. Je to tentýž duch, který stromu přikazuje růst ke slunci, květině na podzim vydat semena a nám směřovat k Bohu a v tomto směřování se stále více spojovat jeden s druhým.

Pravá víra přitahuje nikoli slibem blaha věřícímu, ale tím, že představuje jediné útočiště a záchranu před všemi strastmi i smrtí.

Spása není v obřadech a vyznávání víry, ale v jasném pochopení smyslu vlastního života.

To je vše, co jsem chtěl říci.

Chtěl jsem říci, že jsme dnes dospěli do stavu, v němž už nemůžeme setrvat, a že ať chceme, nebo nechceme, musíme vykročit na novou životní cestu. Abychom na ni vstoupili, nemusíme vymýšlet novou víru ani nové vědecké teorie, které by vysvětlovaly smysl života a řídily jej. Především není třeba žádné zvláštní činnosti; zapotřebí je jedině: zbavit se pověr falešně křesťanské víry i státního zřízení.

Stačí, aby každý člověk pochopil, že nemá právo, ba ani možnost uspořádávat život druhých; že jeho úkolem je uspořádat a střežit pouze vlastní život podle nejvyššího náboženského zákona, který mu byl zjeven. Pak samo zanikne ono bolestné, stále se zhoršující, zvířecké uspořádání života takzvaných křesťanských národů, které neodpovídá požadavkům naší duše.

Ať jsi kdokoli — car, soudce, rolník, řemeslník či žebrák —, zamysli se nad tím, slituj se nad sebou a nad svou duší... Jakkoli jsi omámen a zaslepen svým kralováním, mocí či bohatstvím, jakkoli ztrýzněn a rozhořčen bídou a křivdou, jsi stejně jako my všichni nositelem, či spíše projevem téhož Božího ducha, který žije v nás všech. Ten ti dnes jasně a srozumitelně říká: proč, nač trápíš sebe i všechny, s nimiž se na světě stýkáš? Pochop jen, kdo jsi: jak nicotné je na jedné straně to, co omylem nazýváš sebou, ztotožňuješ-li se se svým tělem, a jak nezměrně veliké je to, co poznáváš jako své pravé já — tvá duchovní bytost. Pochop to a začni každou hodinu života žít nikoli pro vnější cíle, ale pro naplnění pravého poslání svého života, zjeveného moudrostí celého světa, Kristovým učením i tvým vlastním vědomím. Začni žít tak, abys cíl a dobro svého života spatřoval v každodenním stále větším osvobození ducha od klamů těla a ve stále větším zdokonalování v lásce, což je v podstatě totéž. Jen s tím začni a již od první hodiny a prvního dne pocítíš, jak tvou duši stále více naplňuje nový a radostný pocit úplné svobody a blaha. A nejvíce tě překvapí, že právě ty vnější okolnosti, jimiž ses tolik trápil a které byly tak vzdálené tvým přáním, samy od sebe — ať tě ponechají v dosavadním postavení, nebo tě z něho vyvedou — přestanou být překážkou a stanou se stále větší radostí tvého života.

Jsi-li nešťastný — a já vím, že jsi —, pomysli na to, že to, co se ti zde nabízí, jsem nevymyslel já. Je to plod duchovního úsilí nejvyšších a nejlepších myslí a srdcí lidstva. Jedině v tom je prostředek, jak se zbavit neštěstí a získat největší dobro dostupné člověku v tomto životě.

Právě to jsem chtěl před smrtí říci svým bratrům.

2. července 1908.

Jasná Poljana.

Příloha I

(Ke kapitole III)

Nejnebezpečnější lidé byli oběšeni nebo sedí na nucených pracích, v pevnostech a věznicích; další, méně nebezpečné desetitisíce byly vypovězeny z hlavních a velkých měst a hladové a otrhané bloudí po Rusku. Otevření policejní strážci zatýkají, tajní vyzvídají a sledují; všechny knihy a noviny škodlivé vládě se stahují z oběhu. V dumě řečníci různých stran debatují, jak zajistit blaho lidu, zda stavět loďstvo, jak uspořádat rolnické vlastnictví půdy, jak a proč svolat či nesvolat církevní sněm. Jsou tu vůdcové chodící po kuloárech, kvórum, bloky a premiéři, všechno do posledního puntíku jako u ostatních civilizovaných národů. Zdálo by se: co si ještě přát? Přesto se právě nyní a právě u nás v Rusku stále více blíží rozpad stávajícího životního řádu.

Dobrá tedy, vy vládní představitelé, oběsíte a postřílíte dalších pět, deset či třicet tisíc lidí, jak se zřejmě po vzoru dřívějšího potlačování revolucí v Evropě chystáte. Dobrá, uděláte to. Ale kromě oprátky, šibenice, špehů, pušky, pažby a věznic existují ještě duchovní síly, ty nejmocnější, mnohem silnější než všechny možné šibenice a žaláře. Všichni, které jste zardousili provazy a zastřelili nad hroby vykopanými pro ně ještě zaživa, měli a mají otce, bratry, ženy, sestry, přátele a stoupence. Jestliže nás popravy zbavují těch, kteří byli pohřbeni, probouzejí nejen v jejich blízkých, ale i v cizích lidech dvojnásobný počet nepřátel, dvojnásobně rozzuřených oproti těm, které jste zabili a zahrabali. Čím více lidí pobijete, tím menší máte možnost zbavit se hlavního nepřítele: lidské nenávisti vůči vám. Svými zločiny tuto nenávist jen zesateronásobujete a činíte ji pro sebe nebezpečnější.

Popravami však nejen rozmnožujete své nepřátele mezi blízkými popravených a stupňujete jejich nenávist. Také v lidech zcela cizích vám i vašim nepřátelům posilujete krutost a nemravnost, proti nimž si myslíte, že těmito popravami bojujete. Popravy se přece nedějí samy od sebe prostřednictvím papírků, které píšete u soudů a na ministerstvech. Vykonávají je lidé na lidech. Mladý bývalý voják mi se zjevným zmatkem, jak se k tomu má stavět, vyprávěl, jak ho nutili kopat příkop — hrob pro deset živých lidí odsouzených k zastřelení. Jedny vojáky nutili odsouzence zabít, jiné stát s nabitými puškami za střelci a být připraveni střílet do nich, kdyby zaváhali při plnění strašného, nelidského úkolu. Může snad lidská duše zůstat bez následků, když vykonává takové hrůzy na příkaz všech autorit, které ji naučili ctít a pokládat za posvátné?

Nedávno jsem v novinách četl zprávu, že jakýsi nešťastný generální gubernátor vydal rozkaz, v němž chválil a schvaloval jednání dvou strážníků, podle jeho slov „chlapíků“, a každému přiznal odměnu pětadvacet rublů. Zastřelili totiž neozbrojeného zajatce, který seskočil z vozu a chtěl jim utéci. Tomuto hroznému činu úřadů jsem neuvěřil a napsal do redakce s žádostí o potvrzení. Poslali mi původní rozkaz a vysvětlili, že takové pochvaly za zabíjení jsou zcela běžné a vyslovují je i nejvýše postavení lidé.

Mohou takové skutky a slova zůstat bez následků? Tak nestoudně vyslovované, zvrácené myšlenky a city musí zanechat děsivé stopy zkaženosti, nemravnosti a krutosti v duších těch, kdo se na takových činech podílejí nebo čtou takové rozkazy. Musí také vyvolávat nedůvěru a pohrdání vůči těm, kdo předepisují činy odporující lidskému svědomí a ještě za ně chválí a odměňují. Byly-li tedy popraveny tisíce lidí, kolik desetitisíců a statisíců těch, kteří se na tom tak či onak podíleli, bylo touto účastí zkaženo a připraveno o poslední zbytky náboženských a mravních základů! Byli připraveni k tomu, aby lidmi páchajícími tyto skutky, pokud je ještě nenávidí, alespoň pohrdali, a

při první příležitosti spáchali stejné zločiny proti právě těm, kteří je dnes nutí páchat je na svých nepřátelích.

A jaký vliv mají novinové zprávy čtené miliony lidí, které denně přinášejí počty popravených a odsouzených k smrti jako zprávy o změnách počasí, jako něco, co se má a musí opakovat každý den a bez ustání? I když se čtenáři sami neptají, jak takové činy vykonávané na příkaz nejvyšší moci smířit — neříkám ani s evangeliem, ale se šestým Mojžíšovým přikázáním —, musí tyto rozpory zanechat v jejich duších pohrdání přikázáními, náboženstvím vůbec i mocí, která páchá činy zjevně odporující náboženskému zákonu a svědomí.

Není snad jasné, že zločiny vládnoucí moci, které ji mají zbavit viditelných nepřátel, jí připravují dvojnásobek či desetinásobek nepřátel neviditelných a rozzuřenějších?

Zdálo by se, že každý myslící člověk musí vidět, že taková vládní činnost nemůže situaci zlepšit. Mělo by to být zřejmé nejen pozorovatelům, ale i samotným vládcům. Nemohou nevidět marnost své činnosti ani její naprostou zločinnost. Nemohou ji nevidět proto, že Kristovo učení o lásce k nepřátelům, které lidé žijící z násilí tak pečlivě skrývali a skrývají, již proniklo do vědomí lidí křesťanského světa. Sice ještě ne v úplném a pravém významu, ale alespoň v některých dílčích projevech. A myslím, že se nemýlím, když řeknu, že je zvláště živě přijal prostý pracující ruský lid, který nyní vlada tak horlivě kazí.

Mohl-li Marcus Aurelius přes všechnu svou mírnost a moudrost s klidným svědomím válčit a nařizovat popravy, lidé křesťanského světa už to bez vnitřního vědomí vlastní viny dělat nemohou. Ať vymýšlejí jakékoli pokrytecké a pošetilé haagské konference či podmíněné tresty, všechny tyto pokrytecké pošetilsti jejich zločiny nejen nezakrývají, ale naopak ukazují, že sami vědí o špatnosti svého jednání. Ať sebe i druhé sebevíce přesvědčují, že z jakýchsi vyšších důvodů páchají strašná porušení všech Božích i lidských zákonů, kterých se nepřestávají dopouštět, nemohou před sebou ani před dobrými lidmi skrýt zločinnost, zkaženost a nízkost své činnosti. Dnes už přece všichni vědí, že jakékoli zabití je odporné, zločinné a špatné. Vědí to i všichni carové, ministři a generálové, ať se sebevíce skrývají za vymyšlené vyšší důvody.

Totéž platí o revolucionářích jakékoli strany, připouštějí-li zabíjení k dosažení svých cílů. Ať sebevíce tvrdí, že po převzetí moci nebudou potřebovat násilné prostředky, které používají dnes, jejich skutky jsou stejně nemravné a kruté jako jednání vlád. Proto také vyvolávají stejné strašné následky jako vládní zločiny: nenávisť, zdivočení a mravní zkázu lidí.

Jejich činnost se liší pouze tím — a proto se jeví méně zločinnou —, že marnost jednání vlády držící moc je zjevná, zatímco u revolucionářů, jejichž činnost se většinou projevuje teoreticky a jen občas prakticky za revolucí, jako dnes u nás, není tak patrná.

Způsoby a prostředky boje obou stran jsou však stejně cizí lidské duši i základům křesťanského učení. Stejně v lidech podněcují zlobu a přivádějí je k nejvyšší míře nerozumu a zdivočení; nejen nedosahují proklamovaného cíle, ale naopak lidi od možnosti jeho dosažení jen vzdalují.

Obě znepřátelené strany, vláda i revolucionáři, v Rusku i v celém křesťanském světě se svými násilnými prostředky ke zlepšení života lidu připomínají lidi, kteří rozebírají stěny vlastního domu a topí jimi, aby se zahřáli.

Příloha II

(Ke kapitole VII)

Křesťanské učení v pravém smyslu uznává za nejvyšší zákon lidského života zákon lásky, který za žádných okolností nepřipouští násilí člověka nad člověkem. Toto učení je tak blízké lidskému srdci, poskytuje tak nepochybnou svobodu a na ničem nezávislé blaho jednotlivci, lidským společenstvím i celému lidstvu, že by se zdálo, že je stačí poznat a všichni je přijmou za vodítko svého jednání. A lidé mu skutečně přes veškeré úsilí církve tento zákon skrýt stále více rozuměli a snažili se jej uskutečnit. Neštěstím však bylo, že v době, kdy se jim pravý význam křesťanského učení začal vyjasňovat, si většina křesťanského světa již zvykla považovat za pravdu vnější náboženské formy. Ty nejen skrývají skutečný smysl nauky, ale také upevňují státní instituce, které jí přímo odporují. Aby tedy lidé křesťanského světa, kteří více či méně pochopili křesťanskou pravdu, přijali učení v pravém smyslu, musí se zbavit nejen víry ve falešné formy překrouceného křesťanství, ale také víry v nutnost a nevyhnutelnost státního uspořádání, které na této falešné církevní víře vzniklo.

Ačkoli se tedy osvobozování od falešných náboženských forem stále zrychluje, lidé naší doby, kteří odhodili víru v dogmata, svátosti, zázraky, posvátnost bible a další církevní ustanovení, se dosud nedokážou zbavit falešných nauk o státu, založených na překrouceném křesťanství a zakrývajících křesťanství právě.

Jedni, většina pracujícího lidu, ze zvyku a částečně z víry v církevní nauku nadále plní požadavky církvi a bez nejmenších pochyb věří — skutečně věří — také v násilné státní uspořádání vzniklé z církevní víry, přestože je za žádných okolností nelze smířit s pravým křesťanským učením. Druzí, takzvaní vzdělání, většinou již dávno nevěří v církevní, a proto ani v žádné jiné křesťanství. Stejně nevědomě jako prostý lid však věří ve státní zřízení založené na násilí, které zavedlo a upevnilo právě ono církevní křesťanství, v něž už dávno nevěří.

V nutnost násilí jako hlavního nástroje společenského uspořádání tedy stejně věří ti, kdo jako pracující lid uznávají oprávněnost stávajícího řádu, i takzvaní vzdělání, kteří se jej snaží postupně napravovat nebo revolučním převratem změnit. Jedni i druzí nejen neuznávají jiné uspořádání společnosti než násilné, ale ani si je nedovedou představit.

Právě tato nevědomá víra, přesněji pověra lidí křesťanského světa, že je oprávněné udržovat uspořádání světa násilím a že samo násilí je oprávněné a nevyhnutelné, byla a donedávna zůstávala hlavní překážkou přijetí pravého významu křesťanského učení, který se dnes lidem stále více vyjasňuje. Tato víra je založena na překrouceném křesťanství a pravému křesťanství přímo odporuje, přestože si to lidé, kteří se víry ve falešné křesťanství zbavili, nepřipouštějí.

Příloha III

(Ke kapitole VIII)

Stačí se zmínit o Kristově učení zakazujícím odporovat zlu násilím a lidé patřící ve srovnání s manuálně pracujícími k privilegované vrstvě, věřící i nevěřící, se jen ironicky usmějí. Jako by zásada, že lze neodporovat zlu násilím, byla tak zřejmým nesmyslem, že o ní vážní lidé ani nemohou mluvit.

Většina takových lidí se považuje za mravné a vzdělané a vážně hovoří a pře se o Boží Trojici, Kristově božství, vykoupení, svátostech a podobně, nebo o tom, která ze dvou politických stran má větší naději na úspěch, jaké spojení států je žádoucí a či předpoklady jsou opodstatněnější — sociálních demokratů, nebo socialistů-revolucionářů. Jedni i druhí jsou však naprosto shodně přesvědčeni, že o neodporování zlu násilím nelze mluvit vážně.

Proč?

Protože musí cítit, že uznání této zásady od kořene boří celý jejich zavedený život a požaduje od nich něco nového, neznámého a zdánlivě strašného.

Proto mohou nábožensky založené lidi zaměstnávat otázky Trojice, panenského početí, přijímání a křtu, stejně jako nenáboženské lidi otázky politických svazů, stran, socialismu a komunismu. Neodporování zlu násilím se jim však zdá podivuhodným nesmyslem, a tím větším, čím více výhod jim nyní uspořádání světa poskytuje.

Odtud také plyne, že prudkost odmítání nauky o neodporování a míra jejího nepochopení jsou vždy úměrné moci, bohatství a civilizovanosti lidí.

Lidé ve vysokých mocenských funkcích, lidé velmi bohatí, ti, kdo jsou na své postavení zvyklí, i ti, kdo je ospravedlňují, jako většina učenců, na zmínku o neodporování jen pokrčí rameny. Méně významní, méně bohatí a méně učené lidé jsou méně pohrdaví. Ti s ještě menším významem, majetkem a vzděláním pohrdají ještě méně. Všichni, jejichž život je přímo založen na násilí, však k možnosti uplatnit nauku o neodporování zlu násilím v životě přistupují vždy odmítavě, byť ne se stejným pohrdáním.

Kdyby tedy osvobození od překrouceného křesťanství a z něho vyplývajících schvalování násilí porušujících lásku i přijetí pravého křesťanského učení záviselo pouze na civilizovaných lidech, kteří mají v naší společnosti lepší materiální postavení než většina pracujícího lidu, nebyl by přechod od života založeného na násilí k životu založenému na lásce tak blízký a naléhavý jako nyní. Zvláště u nás v Rusku, kde ohromná většina lidu, více než dvě třetiny, dosud není zkažena bohatstvím, mocí ani civilizací.

Tato většina nemá důvod ani prospěch zbavovat se dobra života v lásce tím, že by do něho připouštěla násilí. Právě mezi těmito lidmi, nezkaženými mocí, bohatstvím ani civilizací, by proto měla začít ona proměna řádu, kterou vyžaduje již dosažené pochopení křesťanské pravdy.

Příloha IV

(Ke kapitole XVII)

Ať mi zaslepenost lidí věřících v nezbytnost a nevyhnutelnost násilí připadá jakkoli podivná a nevyhnutelnost neodporování jakkoli zřejmá, nejsou to rozumové důvody, co mě přesvědčuje a může lidi nevyvratitelně přesvědčit o pravdivosti neodporování. Přesvědčuje jedině vědomí vlastní duchovní podstaty, jejímž základním výrazem je láska. Pravá láska, tvořící podstatu lidské duše a zjevená Kristovým učením, vylučuje i myšlenku na jakékoli násilí.

Zda užití násilí nebo snášení zla bude prospěšné či neprospěšné, škodlivé či neškodné, nevím já ani nikdo jiný. Vím však, a ví to každý člověk, že láska je dobrem: dobrem je láska druhých ke mně a ještě větším dobrem má láska k druhým. Největším dobrem je má láska k lidem, kteří mě nejen nemilují, ale jak řekl Kristus, nenávidí mě, urážejí a působí mi zlo. Jakkoli podivně to zní tomu, kdo to nezažil, je tomu tak. Když se do toho člověk ponoří a zakusí to, jen žasne, jak tomu dříve mohl nerozumět. Láska, pravá láska, která zapírá sebe a přenáší sebe do druhého, znamená probuzení nejvyššího univerzálního principu života v sobě. Pravou láskou je však a veškeré dobro, jež může dát, přináší pouze tehdy, je-li čistou láskou, oproštěnou od všeho osobního, od sebemenšího sobě prospěšného zaujetí pro předmět lásky. Taková láska může směřovat pouze k nepříteli, k těm, kdo nás nenávidí a urážejí. Příkázání milovat nikoli ty, kdo nás milují, ale ty, kdo nás nenávidí, proto není nadsázkou ani poukazem na možnost výjimek; ukazuje jen případ a možnost dosažení nejvyššího dobra, které láska poskytuje. Že to tak musí být, plyne z úvahy; k přesvědčení stačí zkušenost. Příležitosti, kdy nám někdo ubližuje nebo na nás útočí, se tak stanou drahými a žádoucími. Pronikneme-li do podstaty lidské duše, uvidíme, že odpovídat zlem na zlo jí působí utrpení, kdežto odpovídat na zlo láskou jí přináší nejvyšší dostupné dobro.

Každý odpor proti zlu prostřednictvím zla proto znamená ztrátu dobra; každá láskyplná odpověď na zlo znamená jeho získání. Je to dobro, které ruší oddělenost osobního já, a tím přináší dobro nejvyšší; zároveň odstraňuje veškeré utrpení a především strašáka vyvolávajícího odpor — strach ze smrti.